

Милош П. Спасић¹, Саша Р. Живановић²
и Драгана Ђ. Стојић¹

¹ Музеј града Београда
Змај Јовина 1, Београд
² Београд

Miloš P. Spasić¹, Saša R. Živanović²
and Dragana D. Stojić¹

¹ Belgrade City Museum
Zmaj Jovina Street, Belgrade
² Belgrade

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СТУБЛИНАМА 1967. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У раду се анализирају резултати првих археолошких истраживања на локалитету Црквине у Стублинама 1967. године. Ископавања у Стублинама су покренута пре тачно 50 година, као део ширег пројекта истраживања неолитских насеља у обреновачком крају. Ревизија резултата ископавања 1967. доприноси сагледавању културних динамика у оквиру винчанској насеља у Стублинама, али расветљава и дешавања у микрорегији. Остварени резултати важни су и за разумевање бројних феномена карактеристичних за винчанску културу у ширем регионалном контексту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Стублине, касни неолит, винчанска култура, насеобинска археологија, земунице*

THE 1967 ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN STUBLINE

ABSTRACT: The paper analyses the results of the first archaeological investigations undertaken in 1967 at the site of Crkvine in Stubline. These excavations commenced exactly 50 years ago as part of a wider project aimed at investigating Neolithic settlement sites in the region of Obrenovac. The revision of the 1967 excavation results contributes to insight into cultural dynamics within the Vinča culture settlement in Stubline, but likewise clarifies prehistoric events in the micro-region. The results achieved are also important for understanding the numerous phenomena characteristic of the Vinča culture in a wider regional context.

KEYWORDS: *Stubline, Late Neolithic, Vinča culture, settlement archaeology, pithouses*

УВОД

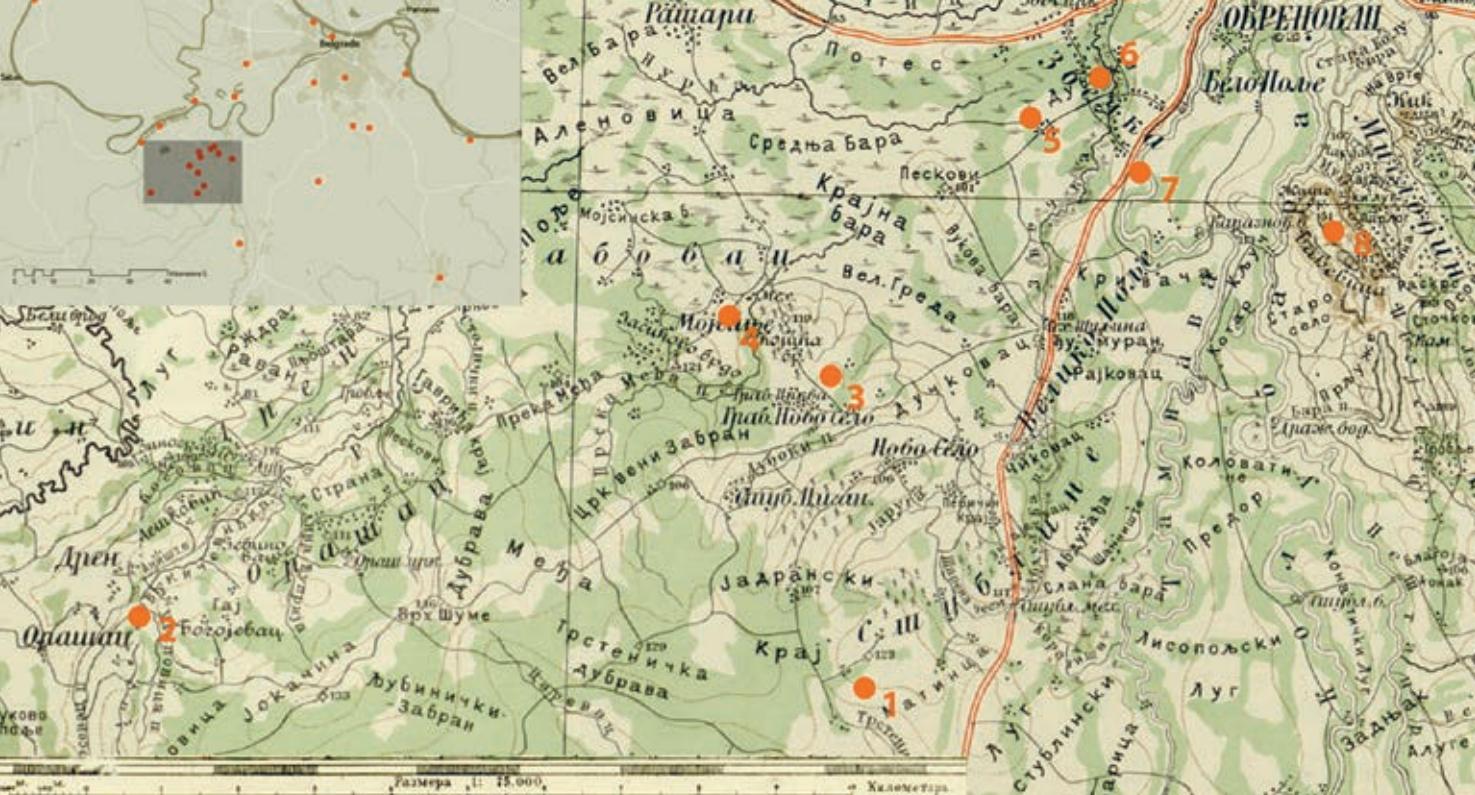
Винчанско насеље у Стублинама налази се у густо насељеној микрорегији. У кругу од свега неколико десетина километара око Стублина идентификован је знатан број винчанских насеља која су, судећи по материјалној култури, бар кратко време, у периоду од 4800. до 4600. године пре н.е. живела истовремено. Око 10 km северно од Стублина налази се винчанско насеље у Грабовцу,¹ даље ка североистоку је насеље у Звечкој.² Једнослојно позновинчанско насеље на локалитету Јасење у Вукићевици лежи свега десетак километара западно од Стублина,³ а у непосредној близини је и винчанско насеље у Новом селу у Стублинама.⁴ У ширем окружењу посавско-тамнавске регије налазе се и истовремена винчанска насеља на локалитетима Чучуге,⁵

Црквине – Мали Борак,⁶ или и Гомолава,⁷ Обреж,⁸ Прогар и Јаково,⁹ који леже на северним границама ове регије (карта 1).

На основу анализе стратиграфских односа и типичних облика материјалне културе, али и поређењем са много прецизније датованим локалитетима, попут Винче – Белог брда,¹⁰ винчанско насеље у Црквинама код Стублина основано је око 4850/4800. године пре н.е., током Винча Д1 периода, и живело је до око 4650/4600. године пре н.е., односно до самог краја Д2 фазе винчанске културе.¹¹ На основу резултата истраживања, Стублине су сигурно имале две маркантне фазе у развоју насеља. Прва је обележена формирањем

-
- 1 Jovan Todorović, „Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“, AP 9 (1967). У даљем тексту (Todorović, „Grabovac 1967“); Jovan Todorović, „Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“, AP 10 (1968). У даљем тексту (Todorović, „Grabovac 1968“); Jovan Todorović „Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“, AP 11 (1969). У даљем тексту (Todorović, „Grabovac 1969“)
 - 2 Jovan Todorović, „Lug, Zvečka, Obrenovac – naselje starčevačke kulture“, AP 8 (1966): 10–12. У даљем тексту (Todorović, „Lug, Zvečka“).
 - 3 Jovan Todorović, „Jasenje, Brdo (grobље), Vukićevica, Obrenovac – naselje vinčanske grupe“, AP 9 (1967). У даљем тексту (Todorović, „Jasenje“).
 - 4 Jovan Todorović, „Novo Selo, Stubline, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske kulture“, AP 11 (1969). У даљем тексту (Todorović, „Novo Selo 1969“); Jovan Todorović, „Novo Selo, Stubline, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske kulture“, AP 12 (1970). У даљем тексту (Todorović, „Novo Selo 1970“).
 - 5 Звездана Анђелковић-Деспотовић и Мирјана Репчић, „Археолошка ископавања неолитског локалитета Илића брдо у селу Чучуге“, ЗНМ XIV-1 (1992).

- 6 Ана Живановић и Милош Спасић, „Винчански локалитет Мали Борак код Лајковца: прелиминарна разматрања“, ГСАД 24 (2008); Милош Спасић, „Винчанска керамика с локалитета Црквине“, Колубара 5 (2011).
- 7 Bogdan Brukner, „Rezultati istraživanja vinčanskog naselja na tell-u Gomolava 1967–1976. godine“, PBM 26 (1980).
- 8 Богдан Брукнер, „Праисторијско насеље на потезу Белетинци код Обрежа“, PBM (1962): 11.
- 9 Борислав Јовановић и Јован Глишић, „Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова“, Старинар XI (1961); Александар Булатовић, Александар Капуран и Ника Стругар, „Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову: сондажно ископавање 2008. године“, ГБ LXVII (2010).
- 10 Nenad Tasić et al., „Vinča-Belo Brdo, Serbia: The times of a tell“, Germania 93/1-2 (2015); Nenad Tasić et al., „The end of the affair: formal chronological modelling for the top of the Neolithic tell of Vinča-Belo“, Antiquity 89 (2015); Nenad Tasić et al., „Interwoven strategies for refining the chronology of the Neolithic tell of Vinča-Belo Brdo, Serbia“, Radiocarbon 58/4 (2016); Alasdair Whittle et al., „A Vinča potscape: formal chronological models for the use and development of Vinča ceramics in south-east Europe“, Documenta Praehistorica XLIII (2016).
- 11 Милош Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“, ГБ LX (2013): 17. У даљем тексту (Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“).

Карта 1. Праисторијски локалитети истражени 1966–1970. на територији општине Обреновац: 1. Стублине, Црквина; 2. Вукићевица, Јасење, Симића брдо; 3. Стублине, Ново село; 4. Грабовац, Ђурића виногради; 5. Јендек, Звечка; 6. Купинац, Звечка; 7. Луг, Звечка; Мислођин, Баћевица

Map 1 Prehistoric sites explored from 1966 to 1970 on the territory of the borough of Obrenovac: 1. Stubline, Crkvine; 2. Vukićevica, Jasenje, Simića brdo; 3. Stubline, Novo selo; 4. Grabovac, Đurića vinogradi; 5. Jendek, Zvečka; 6. Kupinac, Zvečka; 7. Lug, Zvečka; Mislođin, Baćevica

насеља у оквиру примарног система ровова на источном делу платоа, док је током друге фазе насеље заузимало целу површину платоа, због чега су затрпани првобитни ровови и ископани нови на крајњем западном делу.¹² Досадашњим ископавањима истражена је површина од 635 м². Захваљујући резултатима геомагнетне проспекције (сл. 1), омогућено је јасније сагледавање величине и карактера насеља, као и његове просторне организације. Тако је већ од кампање 2010. године отворена могућност за формирање стратегије

прецизних и економичних археолошких истраживања и решавања проблемских питања везаних за живот насеља.¹³ Од 2008. године, у целости и делимично је испитано пет надземних објеката, потом примарни систем ровова око старијег дела насеља, а затим и ровови око млађег насеља, 16 јама различитих намена, као и простор окружен групом кућа у северозападном делу. Анализа снимка геомагнетне проспекције насеља указује на то да је насеље на Стублинама имало око 200 кућа,

12 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 19; Miloš Spasić, *Metahousing: Neolithic & Modern Dwelling in Belgrade* (Belgrade: BCM, 2012), 16.

13 Adam Crnobrnja, „Investigations of Late Vinča House 1/2010 at Crkvine in Stubline“, *Старинар* LXII (2012): 45–47. У даљем тексту (Crnobrnja, „Investigations of Late Vinča House“); Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 15.

чији су изгорели остаци забележени недеструктивним методама.¹⁴ Резултати досадашњих истраживања показују да објекти детектовани геомагнетном проспекцијом нису истовремени.¹⁵

Захваљујући изузетно вредним налазима откривеним у добро истраженим контекстима, винчанско насеље у Стублинама пружа могућност за сагледавање функционалних, друштвених и других аспеката важних за размевање улоге материјалне културе у винчанским заједницама.¹⁶

ОТКРИВАЊЕ СТУБЛИНА

Име села Стублина појављује се већ 1735, у списку тамнавских села у Ваљевској епархији,¹⁷ а један од првих помена локалитета Црквине у Стублинама налазимо у књизи Љ. Павловића *Антропо-географија ваљевске Тамнаве* из 1912, у којој аутор наводи постојање старе цркве на овој локацији.¹⁸ Остаци цркве на лока-

литету Црквине у Стублинама још увек нису лоцирани, али би на њено постојање могли да упућују откривени гробови из XVIII века.¹⁹ Љ. Павловић, на истом месту, сведочи и о остацима насеља из старијих периода: „Изоравање стarih ватришта, огњишта и пепелишта по Букору, Јабучју, Скели, Трлићу, Тврдојевцу, **Стублинама** и Голочелу опет су докази ранијег живота. По местима налажења изгледа, да је становништво ранијег доба живело у збијеним местима“.²⁰ В. Радовановић, наставник ниже гимназије у Стублинама, а потом и обреновачке гимназије, обилазио је локалитет на Црквинама у периоду од 1947. до 1950. и том приликом је скупио значајан материјал који је чинио део школске збирке у Стублинама.²¹ Први спомен винчанског насеља на Црквинама, у стручној археолошкој литератури дају М. и Д. Гарашанин, у књизи *Археолошки сйомници и налазишћа у Србији I*, у којој су наведени само основни подаци о насељу и његовом датовању.²²

Ј. Тодоровић, кустос Музеја града Београда, евидентирао је винчанско насеље на Црквинама током рекогносцирања општине Обреновац 1966, и том приликом је навео да је у питању огроман локалитет

14 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 22; Adam Crnobrnja, „The (E)neolithic Settlement Crkvine at Stubline, Serbia“, in *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe: New approaches to dating and cultural dynamics in the 6th to 4th millennium BC*, eds. W. Shier and F. Drašovean (Leidorf: Rahden/Westf, 2014), 177.

15 c.f. Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 20.

16 c.f. Adam Crnobrnja, „Arrangement of Vinča culture figurines: a study of social structure and organisation“, *DP XXXVIII* (2011); Miloš Spasić, „Cattle to settle – bull to rule: on bovine iconography among Late Neolithic Vinča culture communities“, *DP XXXIX* (2012); Miloš Spasić, „A Group Find of Neolithic Figurines of the Vinča Culture from Stubline, Serbia“, *Newsletter of the Association for Coroplastic Studies* 12 (2014); Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама.“; Милош Спасић и Адам Црнобрња, „Винчанске зделе са протомама“, *Старинар* LXIV (2014).

17 Љубомир Павловић, *Антропо-географија Ваљевске Тамнаве* (Београд: САНУ, 1912): 500. У даљем тексту (Павловић, *Антропо-географија Ваљевске Тамнаве*).

18 Павловић, *Антропо-географија Ваљевске Тамнаве*, 491.

19 Зоран Симић и Адам Црнобрња, „Сондажно ископавање локалитета Црквине у селу Стублине“, *АП* 4 (2006); Adam Crnobrnja, Zoran Simić and Marko Janković, „Late Vinča culture settlement at Crkvine in Stubline“, *Старинар* LIX (2009): 13, footnote 11. У даљем тексту (Crnobrnja, Simić and Janković, „Crkvine in Stubline“).

20 Павловић, *Антропо-географија Ваљевске Тамнаве*, 500.

21 Никола Црнобрња, „Археолошки музеј у Обреновцу 1952–1961“, *ГСАД* 17 (2001): 251.

22 Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, *Археолошка налазишћа у Србији* (Београд: Просвета, 1953), 5.

на којем се проналазе кугле, зделе, секире и други винчанско-плочнички материјал. Захваљујући овом рекогносцирању, Ј. Тодоровић је спровео прва систематска и проблемски пројектована археолошка истраживања на територији Београда, у обреновачкој општини у периоду од 1966. до 1970. У том временском размаку рекогносцирана је широка територија општине, а ископавања су, поред Црквина у Стублинама,²³ вршена и на праисторијским локалитетима Ђурића виногради у Грабовцу,²⁴ Ново село у Стублинама,²⁵ Јасење у Вукићевици,²⁶ Луг, Јендек и Купинац у Звечкој²⁷ и Бачевица у Мислођину (табела 1).²⁸ Сондажна рекогносцирања која је спроводио Ј. Тодоровић имала су неколико основних циљева, а примарни је био откривање, евидентирање и заштита нових локалитета. Научни циљ пројекта био је истраживање културних динамика раних земљорадничких заједница, као и дефинисање социо-културних и економских трајекторија на линији средњи-касни неолит, односно старчевачка – винчанска култура. Хипотезе о природи насељавања територије ове регије, као и проблем (дис)kontинuitета између старчевачке и винчанске културе, тестиране су превасходно на студији случаја вишеслојног на-

сеља Ђурића виногради у Грабовцу.²⁹ Иако је Ј. Тодоровић у неколико наврата, у сумарним извештајима са ископавања, сугерирао да се на Грабовцу вероватно може испратити еволуција старчевачке културе у винчанску, нова ревизија материјала указује на то да је поред позностарчевачког слоја присутан хоризонт млађе винчанске културе (Винча Д фаза), те да је материјална култура карактеристична за раније фазе винчанске културе веома оскудна.³⁰

Ископавања на Црквинама у Стублинама обављена су у свега недељу дана, од 22. 9. до 29. 9. 1967, а исте године је Ј. Тодоровић спровео археолошка истраживања и на неолитским локалитетима Ђурића виногради у Грабовцу и Јасење у Вукићевици, те на гвозденодобном локалитету Бачевица у Мислођину (табела 1). Из прве кампање ископавања у Стублину сачувана је само најосновнија теренска документација: свеска са некомплетним дневником у рукопису, извештај о ископавањима идентичан тексту припремљеном

23 Jovan Todorović, „Crkvine, Stubline, Obrenovac – naselje vinčanske grupe“, AP 9 (1967). У даљем тексту (Todorović, „Crkvine, Stubline“).

24 Todorović, „Grabovac 1967“; Todorović, „Grabovac 1968“; Todorović, „Grabovac 1969“.

25 Todorović, „Novo Selo 1969“; Todorović, „Novo Selo 1970“.

26 Todorović, „Jasenje“.

27 Todorović, „Lug, Zvečka“.

28 Jovan Todorović, „Bačevica, Mislođin, Obrenovac – naselja stariјег и млађег гвозденог доба“, AP 9 (1967). У даљем тексту (Todorović, „Bačevica“).

29 Todorović, „Grabovac 1967“; Todorović, „Grabovac 1968“; Todorović, „Grabovac 1969“.

30 Рановинчанском материјалу са Грабовца приписујемо неколико налаза посуда на шупље моделованим стопама, те зделе типа S 142 и S 156, по типологији В. Шира (c.f. Wolfram Schier, *Vinča-Studien. Tradition und Innovation im Spätneolithikum des zentralen Balkanraumes am Beispiel der Gefäßkeramik aus Vinča-Belo Brdo* (Habilitation, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, 1996), 59, 60. У даљем тексту (Schier, *Vinča-Studien*). Већина налаза ипак припада познијој винчанској култури (најпознија Винча Ц и Винча Д). Насеље у Грабовцу нешто је старије него насеље на Црквинама у Стублинама. Оба локалитета су, судећи по карактеристичним облицима материјалне културе, живела истовремено током једног периода (од 4850. до 4750. пре н.е.), али је насеље на Стублинама надживело оно у Грабовцу, које је напуштено негде током Винча Д1 фазе.

ЛОКАЛИТЕТ Site	ИСТРАЖИВАЊА Excavations	КУЛТУРНА СТРАТИГРАФИЈА Cultural stratigraphy	ИСТРАЖЕНА ПОВРШИНА, ОБЈЕКТИ Excavated area, structures...	ЛИТЕРАТУРА Bibliography
ЂУРИЋА ВИНОГРАДИ, ГРАБОВАЦ Djurića Vinogradi, Grabovac	1967–1969.	Старчево III, Винча Д Starčevo III, Vinča D	300 m ² (3 куће, 13 јама различитих функција) 300 m ² (3 houses, 13 pits of various function)	Todorović „Grabovac 1967“ Todorović „Grabovac 1968“ Todorović „Grabovac 1969“
ЦРКВИНЕ, СТУБЛИНЕ Crkvine, Stubline	1967.	Винча Д, Баден, средњи век Vinča D, Baden, Medieval period	16 m ² (2 куће, 5 јама различитих функција) 16 m ² (2 houses, 5 pits of various function)	Todorović „Crkvine, Stubline“
НОВО СЕЛО, СТУБЛИНЕ Novo Selo, Stubline	1969, 1970.	Старчево, Винча Starčevo, Vinča	Око 230 m ² (1 кућа, неколико јама различитих функција, силоси) Cca. 230 m ² (1 house, several pits of various function, silos)	Todorović „Novo Selo 1969“; Todorović „Novo Selo 1970“
ЈАСЕЊЕ, ВУКИЋЕВИЦА Jasenje, Vukićevica	1967.	Винча Д Vinča D	10 m ²	Todorović „Jasenje“
ЛУГ, ЗВЕЧКА Lug, Zvečka	1966.	Старчево, Винча Starčevo, Vinča	20 m ² (јаме различитих функција) 20 m ² (pits of various function)	Todorović „Lug, Zvečka“
ЈЕНДЕК, ЗВЕЧКА Jendek, Zvečka	1966.	латен, средњи век (9-12 в) La Tene, Medieval period	100 m ² (келтски и средњовековни гробови) 100 m ² (Celtic and medieval graves)	Jovan Todorović „Jendek, Zvečka, Obrenovac – Keltsko i slovensko groblje“, AP 9 (1967): 60–63.
КУПИНАЦ, ЗВЕЧКА Kupinac, Zvečka	1968.	белегишка група Belegiš culture	6 m ²	Jovan Todorović „Kupinac Zvečka Obrenovac – насеље позног бронзаног доба“, AP 8 (1966): 37–38.
БАЧЕВИЦА, МИСЛОДИН Bačevica, Mislođin	1967.	босутска група, Латен Bosut culture, La Tene	18 m ²	Todorović „Bačevica“

Табела 1. Општи подаци о праисторијским локалитетима истраженим током 1966–1970.

на територији општине Обреновац

Table 1 General information on prehistoric sites explored from 1966 to 1970

in the borough of Obrenovac

за објављивање у *Археолошком прегледу* 9 за 1967, један лист са подацима о двадесетак нивелманских мерења, пет теренских фотографија,³¹ те шест теренских скица на милиметарском папиру, шест тушираних скица на паусу и један профил сонде на паусу, колорисан дрвеним бојицама.³² Данас се не може утврдити да ли наведени документи представљају целовиту теренску документацију или је реч о једном њеном делу, док је остатак (e.g. целовити теренски дневник, списак теренског инвентара, претежи налаза и сл...) изгубљен током времена. Важно је навести да је и са осталих ископавања обављених 1967. на територији Обреновца сачувана веома лапидарна и некомплетна документација, па је вероватније да је наведене године вођена само основна теренска документација, а не да су њени поједини делови изгубљени.

Поред оскудне документације, у Музеју града Београда чува се и изузетно мали број налаза са првих ископавања на Стублинама. Реч је углавном о фрагментима посуда од печене глине, оруђу и оружју од кости, рога и камена, те о тзв. предметима посебне намене (i.e. антропоморфне фигурине, тзв У амулети и др.).³³ Састав збирке материјалне културе са ових истраживања јасно указује и на методологију прикупљања, одбацивања и тезаурисања предмета током и након ископавања. У збирци није сачуван

ниједан тзв. недијагностички фрагмент посуде, а већину фрагмената чине делови обода, дршки и дна, те орнаментисани делови трбуха посуда. С тим у вези, сачувани материјал са првих ископавања на Стублинама представља вероватно тек десети или, вероватније, и мањи део укупног броја предмета из сонде 1.

ПОСТАВЉАЊЕ СЦЕНЕ: ИСКОПАВАЊА 1967.

Пројекат сондажног рекогносцирања општине Обреновац отпочет је 12. 9. 1967, радовима на неолитском локалитету у Вукићевици, затим су уследила ископавања на Грабовцу од 18. 9. 1967, док су на Црквинама обављена од 22. 9. до 30. 9. 1967. Судећи по непотпуној документацији, прва археолошка истраживања на Црквинама у Стублинама трајала су непуних недељу дана. Сонда, димензија 8 x 2 m, постављена је у источном делу насеља, на месту где је 1967. године риголовањем земљишта избачена велика количина горелог лепа и фрагмената керамике.³⁴ Положај сонде је у потпуности реконструисан захваљујући објављеним подацима (сл. 1, 2). Реч је о најисточнијем делу платоа, тј. о делу насеља где касније нису вршена ископавања. Преклапањем положаја сонде из 1967. са геомагнетним снимком локалитета може се уочити да је сонда била постављена изнад слабије аномалије неправилног издуженог облика, приближних димензија 4 x 2 m (сл. 1, 2), а између три јаке аномалије, које вероватно представљају остатке горелих објеката (сл. 2). Треба нагласити да положај поменуте аномалије на преклопљеном плану, сасвим случајно, у потпу-

31 Теренске фотографије ТА 2047–2051 чувају се у Документационом центру Музеја града Београда.

32 Теренске скице инвентарисане под бројевима 1342–1345 чувају се у Документационом центру Музеја града Београда.

33 127 предмета инвентарисано је као културно добро у инвентарским књигама Збирке за праисторију Музеја града Београда (АП 4916–АП 5043), док још 352 предмета чини скромну студијску збирку са првих ископавања на Стублинама.

34 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17.

Слика 1. Геомагнетни снимак винчанско насеља Црквина у Стублинома, са ситуационим планом ископавања 1967. и положајем до данас истражених сонди

Figure 1 Geomagnetic map of the Vinča culture settlement Crkvine in Stubline with the site plan of the 1967 investigations and position of so far explored trenches

ности одговара положају детектованих остатака објекта у сонди, на првом месту остацима горелог објекта на ∇ коти 0,30 м (сл. 3). Аномалија видљива на геомагнетном снимку вероватно представља сигнал добијен на основу отпора који је дао ископани материјал, који је након истраживања 1967. поново враћен у сонду на овом месту.

Анализа надземних и укопаних објекта, те вертикалне и хоризонталне стратиграфије сонде 1_1967 биће извршена на

основу расположивих података, на првом месту сачуване теренске документације и пронађених предмета, али и објављеног извештаја. У тексту из *Археолошкој прегледи*, Ј. Тодоровић наводи да су евидентирана три грађевинска хоризонта, и то: 1. први, најмлађи хоризонт, са остацима надземних објекта. Тада је слој уништен обрадом земљишта и ерозијом, а из њега потичу углавном веома фрагменотаван површински материјал и кућни леп; 2. други хоризонт, са надземним објектима чији

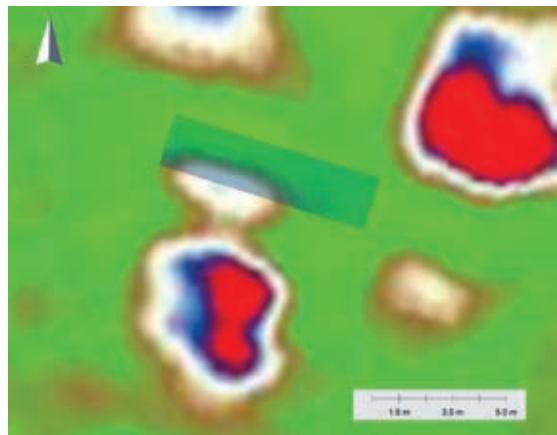
су подови наводно *прошли* у хоризонт земуница; 3. трећи, тзв. хоризонт полузе-муница, са остацима неколико делимично истражених укопаних објеката.³⁵ Укупна дебљина културног слоја у сонди 1_1967 износила је око 1,4 м, а рачунајући и укопане објекте око 2,95 м.³⁶ На постојање три хоризонта упућују поменути извештај из *Археолошкој йрејледа*, цртеж северног профилна коме су назначени и издвојени наведени хоризонти (сл. 21), те цртеж јужног профилна израђен дрвеним оловкама у боји (сл. 9). Отежавајућу околност у евалуацији вертикалне стратиграфије представљала је чињеница да су остаци пода гореле куће забележени уз јужни профил. С тим у вези, готово је немогуће критички приступити сагледавању предложене стратиграфије на основу цртежа северног профилна, где нису видљиви остаци подова кућа.

Материјал из сонде А_1967 одвајан је по тзв. откопним слојевима просечне дебљине 15–30 см. На тај начин, у деловима сонде где се нису налазили објекти ископано је седам откопних слојева, односно око 1,40 м културног слоја.³⁷ Материјал пронађен испод рушевине надземног објекта из хоризонта *млађе куће* одвајан је такође арбитрарно – по откопним слојевима, у укупно три слоја испод нивоа куће.

35 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17.

36 Сличне вредности за дебљину културног слоја добијене су и током нових ископавања. Најдубље укопани објекат на локалитету је унутрашњи ров *млађег* система ровова, дубок око 3,10 м, док највећа дебљина културног слоја ван објекта износи око 1,20 м и забележена је у сондама истраженим 2011. и 2014.

37 Откопне слојеве I и II приписујемо првом, тј. хоризонту *млађе куће*, док другом – хоризонту *старије куће* припадају откопни слојеви III–VII.

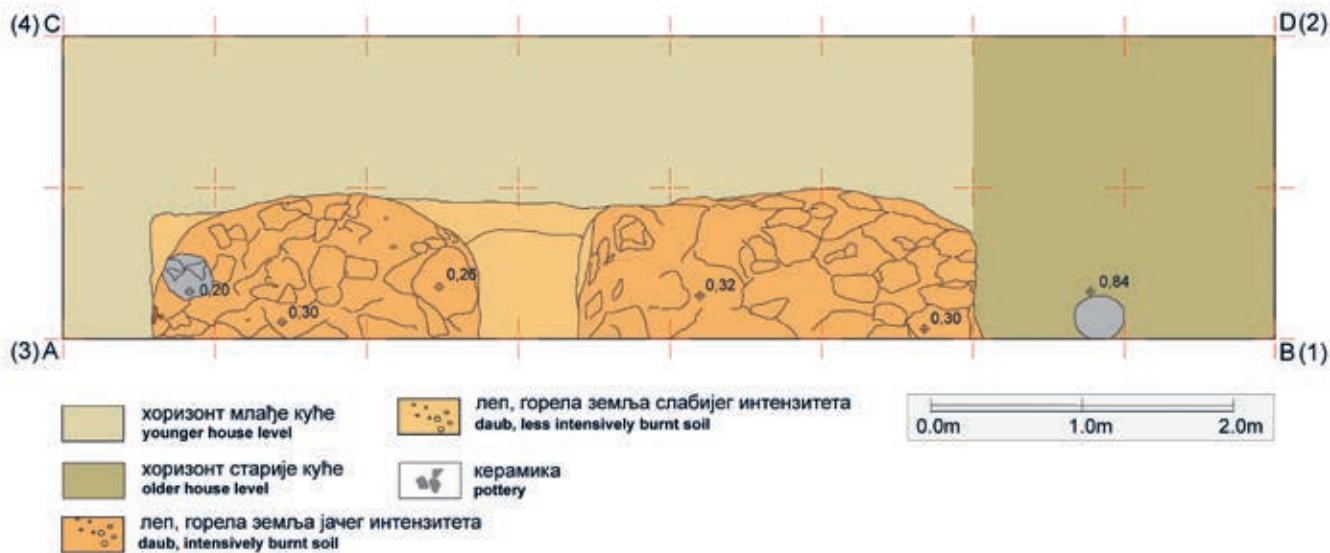
Слика 2. Положај сонде А_1967 у односу на геомагнетну аномалију

Figure 2 Position of Trench A_1967 in relation to the geomagnetic anomaly

Материјал из свих јама одвајан је посебно, или у једном слоју, иако је и по објављеном извештају, или и судећи по цртежима профилна и теренским фотографијама, јасно да су испуне свих јама биле врло комплексне, са неколико различитих слојева пепела, гари и лепа (сл. 9, 21). С тим у вези, данас се не могу реконструисати процес и карактер депоновања различитих слојева и материјала у јамама.

ХОРИЗОНТ МЛАЂЕ КУЋЕ

Први, најмлађи хоризонт, са уништеним остацима надземних објеката, констатован је у првих 30–40 см слоја сонде А (сл. 3). Физичке карактеристике слоја, попут боје земље, примеса и сл., нису забележене, али се јасно наводи да је реч о слоју у коме има доста фрагмената лепа и керамике. Тада је присутан и у готово свим каснијим ископаним сондама, тако да

Слика 3. Основа винчанске куће из млађе хоризонта
Figure 3 Ground-plan of the Vinča culture house from late horizon

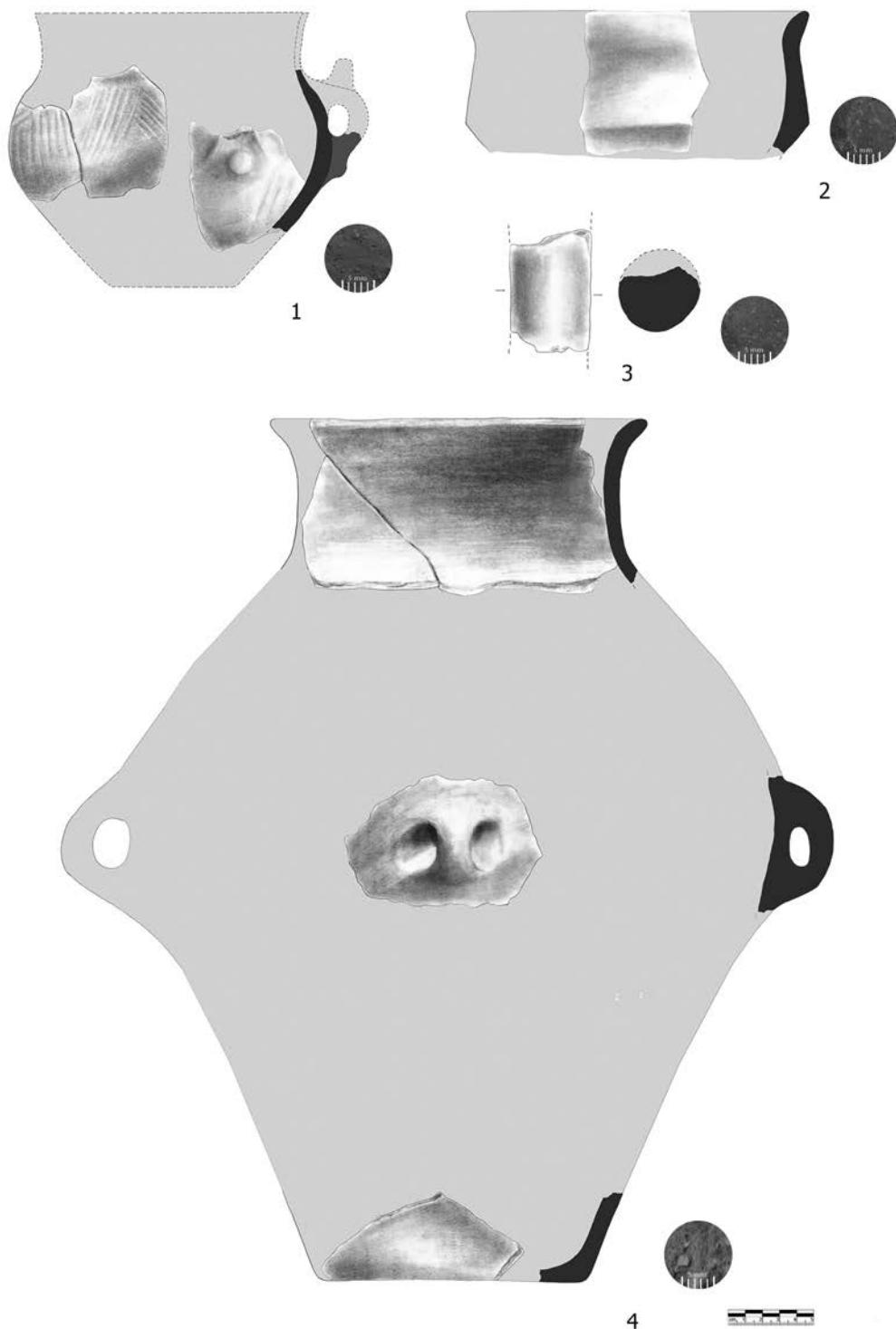
су његове одлике добро познате.³⁸ Реч је о најмлађем културном слоју на локалитету, који је претрпео највећа оштећења током дугогодишње изложености природним појавама, ерозији, и због интензивне обраде земљишта механизацијом.³⁹ Материјал у том слоју је обично веома истрошен и фрагментован, а комади зидног лепа и подница сугеришу да су се у њему некада налазили и надземни објекти. Редовно се у том слоју проналазе целе посуде и делови *in situ* подница пећи, што би ишло у прилог тези о постојању надземних објеката. Оно што издваја први културни слој у сонди А из 1967. од првих културних слојева у осталим истраженим сондама јесу со-

лиднији остаци једног надземног објекта. У питању је кућа, чији је мањи део откри- вен уз јужни профил сонде, на релативној дубини између 0,20 и 0,32 м (сл. 3). Њена ширина је износила око 5,5 м, а очувана је у дужини од свега 0,7 м.⁴⁰ На овако малој истраженој површини нису откривени ос- таци фиксних структура. Једини предмет који се сигурно може лоцирати у оквиру

40 Ширина пода ове куће одговара просечној ши- рини кућа 1_2008, 1_2010 и 1_2014 (с.ф. Crnobrnja, „Investigations of Late Vinča House“: 47, 48. Fig. 3; Crnobrnja, Simić and Janković, „Crkvine in Stubline“: 13, Fig. 5; Спасић, „Неолитско насеље у Стубли- нама“: 22–25, сл. 8; Милош Спасић, Саша Живано- вић и Драгана Стојић, „Истраживање куће 1_2014 на Стублинама“, ЛГБ LXI–LXII (2014–2015). У даљем тексту (Спасић, Живановић и Стојић, „Истражи- вање куће 1_2014“); Miloš Spasić and Saša Živanović, „Foodways arhitectures: Storing processing and dinning structures at Late Neolithic Vinča culture site in Stubline“, DP 42 (2015): 220, Fig. 2.

38 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 15–17.

39 У првом културном слоју Стублина налазе се и остаци веома оштећеног баденског хоризонта, констатованог у свим до сада истраженим сондама.

Слика 4. Керамика из хоризонта млађе куће
Figure 4 Pottery from the *late house* horizon

Слика 5. Тегови за разбој из куће млађеј хоризонта

Figure 5 Weights found in house from *late horizon*

куће јесте веома фрагментован, секундарно горели лонац цилиндричног врата, ка споља профилисаног обода, са тракастим дршкама на прелазу између рамена и трбуха (сл. 4/4). Његов положај назначен је и на јединој сачуваној скици основе ове куће (сл. 3). Два секундарно горела тега за разбој, елипсоидног облика, такође су вероватно била део инвентара ове куће (сл. 5).

Изузетно важна информација коју је дао хоризонт *млађе куће* односи се на његово нешто раније датовање у односу на до сада истражене горње слојеве локалитета. Наиме, керамички материјал из првих слојева готово свих сонди ископаваних 2006–2016. јасно указује на веома позно датовање (Винча Д2 фаза). С друге стране, у материјалу из најмлађег слоја сонде А из

1967. потпуно изостају различити облици здела са увученим ободом и зделе, пехари и друге посуде са рожастим и тзв. L дршкама, карактеристични за најпознију Винчу, док су зделе са левкастим вратом веома мало заступљене. Међу малобројним сачуваним налазима из овог хоризонта, као дијагностички, у смислу релативне хронологије, издваја се свега неколико фрагмената. На првом месту, то је фрагмент пуно ливене стопе, који се сигурно датује раније од Винче Д2 (сл. 4/3), те фрагменти пехара лоптастог реципијента, са тракастом дршком и канелованим трбухом (сл. 4/1), и биконичне зделе оштро профилисаног рамена (сл. 4/2), који су карактеристични за нешто ранију Винча Д2 фазу. Керамика из овог слоја је изузет-

Слика 6. Секира (1) и длето (2) од глачаног камена из хоризонта *млађе куће*

Figure 6 Polished stone ax (1) and chisel (2)
from *late house* horizon

Слика 7. Минијатурни купасти предмети

из хоризонта *млађе куће*

Figure 7 Miniature cone-shaped objects
from *late house* horizon

но грубе фактуре, са великом количином неорганских примеса, што је нарочито видљиво код лонца са пода куће, у чијој фактури се јасно уочавају и примесе у виду туцаног камена промера већег од 0,5 mm (сл. 4/4). Из хоризонта *млађе куће* потичу и два длета, једна секира од глачаног (сл. 6) и неколико алатки од окресаног камена,⁴¹ као и глинени купасти предмет малих димензија (сл. 7). Купасти предмети се у англосаксонској литератури називају и конуси или чепови за уши (енг. cones, earplugs), а појављују се још од прекерамичког не-

олита Близског истока и циркуммедите-ранског простора.⁴² Познонеолитске аналогије за купасти предмет из Стублина налазимо на Јабланици,⁴³ Винчи⁴⁴ и другим локалитетима.

42 Mihael Budja, „Clay tokens – accounting before writing in Eurasia”, DP 25 (1998); Mihael Budja, „Seals, contracts and tokens in the Balkans Early Neolithic: where in the puzzle”, DP 30 (2003).

43 Miloje Vassits, „Die neolithische Station Jablanica bei Medjuljze in Serbien”, Archiv für Anthropologie XXVII (1902): 38, 39, Fig. 87, 88; Бисенија Петровић, Велибор Катић и Милош Спасић, *Живој у Јелини: неолитска уметност на џлу Београда* (Београд: МГБ, 2009), 168, кат. 233. У даљем тексту (Петровић, Катић и Спасић, *Живој у Јелини*).

44 Милоје Васић, *Преисториска Винча II* (Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1936), 91, 92, сл. 165–170. У даљем тексту (Васић, *Винча II*).

41 Svetlana Perišić, *Predmeti od kosti, roga i kamena iz Odseka za praistoriju Muzeja grada Beograda* (Београд: MGB, 1984): кат 390, 517, 563. У даљем тексту (Perišić, *Predmeti od kosti*).

Слика 8. *In situ* лонац из хоризонта *старије куће*

Figure 8 Pot *in situ* from *early house* horizon

ХОРИЗОНТ СТАРИЈЕ КУЋЕ

Други хоризонт сонде А из 1967. обухвата слој до релативне дубине од око 1,40 м, односно између 0,30/0,40 м и 1,40 м (сл. 21). То је слој који се налази испод поднице објекта из млађег хоризонта, а у различитим деловима сонде или директно належе на здравицу или се налази непосредно изнад нивоа укопавања јама из тзв хоризонта *земуница* (сл. 9, 21). По објављеном извештају, из овог хоризонта потичу остаци солидније очуваних надземних објекта, чији су подови делимично потонули на местима на којима се испод њих налазе укопани објекти.⁴⁵ Остатци ових објеката нису фотографисани

ни технички снимљени у основи, а њихов положај се може делимично наслутити на основу скице јужног профиле (сл. 9), док у северном профилу сонде нема назначених подница објекта. Судећи по јужном профилу сонде А, подница и рушевински слој горелог надземног објекта из тзв. хоризонта *старије куће* откриви су у дужини од око 5 м и налазили су се 0,30–0,50 м испод поднице млађег објекта (сл. 9). На истом профилу може се уочити да је подница овог објекта заиста делимично *йошонула* тамо где су се испод ње налазиле јама 1 и јама 3, односно такозване земунице (сл. 9). О изгледу објекта и фиксним структурима у њему се не може рећи готово ништа будући да не постоји сачуван опис овог објекта, али ни фотографија или цртеж његове

45 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17.

Слика 9. Детаљ јужног профиле сонде А_1967

Figure 9 Southern profile of the Trench A_1967

основе. Једини налаз који се сигурно може довести у посредну везу са њим јесте готово у целости очуван лонац са коте ▼ 0,84 (сл. 8; 13/5). Лонац са две тракасте дршке није секундарно горео и пронађен је ван габарита објекта, али у истом нивоу са његовом подницом, и вероватно су га користили становници ове куће.

Из хоризонта *старије куће* потиче велика количина дијагностичког материјала, индикативног за његово реалтивно датовање (табела 2; сл. 10–19). Фактура свих посуда је знатно квалитетнија него што је то случај са керамиком из најмлађег слоја на осталом делу локалитета. Ово запажање је у складу са раније уоченом разликом у технологији изrade керамике из хоризоната

Стублине Ia и Стублине Ib.⁴⁶ Форме посуда одговарају позној винчанској култури, али ипак нешто ранијем периоду, фази Δ1 и раној Δ2 фази, по хронолошком систему В. Шира из 1995.⁴⁷ И даље готово потпуно изостају зделе увученог обода, толико карактеристичне за зрелу Δ2 фазу, већ се јавља свега неколико потпуно атипичних и готово архаичних форми овог типа (сл. 12/5, 6). Преовлађују зделе левкасто профилисаног врата и широко разгрнутог обода (сл. 10, 11/1–8). Мало присуство пластично моде-

46 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 26, 27.

47 Schier, *Vinča-Studien*, 318, Abb. 146; Wolfram Schier, „The Relative and Absolute Chronology of Vinča: New Evidence from the Type Site“, in: *The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections*, ed. F. Drašovean (Timișoara: Mirton, 1996), 158, Fig. 9.

	КЕРАМИКА Pottery	КАМЕНЕ АЛАТКЕ Stone tools	КОШТАНЕ АЛАТКЕ Bone tools	КУГЛЕ, ТЕГОВИ, ПРШЉЕНЦИ Clay balls, weights, spindle whorls	ПЕРЛЕ Beads	ФИГУРИНЕ, АМУЛЕТИ И ДР Figurines, amulets, etc	УКУПНО Total
ХОРИЗОНТ МЛАЂЕ КУЋЕ Later house horizon	33	6	/	3	/	/	42
ХОРИЗОНТ СТАРИЈЕ КУЋЕ Earlier house horizon	305	27	9	3	/	8	352
JAMA 1 Pit 1	/	/	/	/	/	/	/
JAMA 2 Pit 2	8	/	/	22	/	/	30
JAMA 3 Pit 3	36	9	2	3	3	2	55
УКУПНО Total	382	42	11	31	3	10	479

Табела 2. Преглед количине материјала по хоризонтима и објектима у сонди A_1967

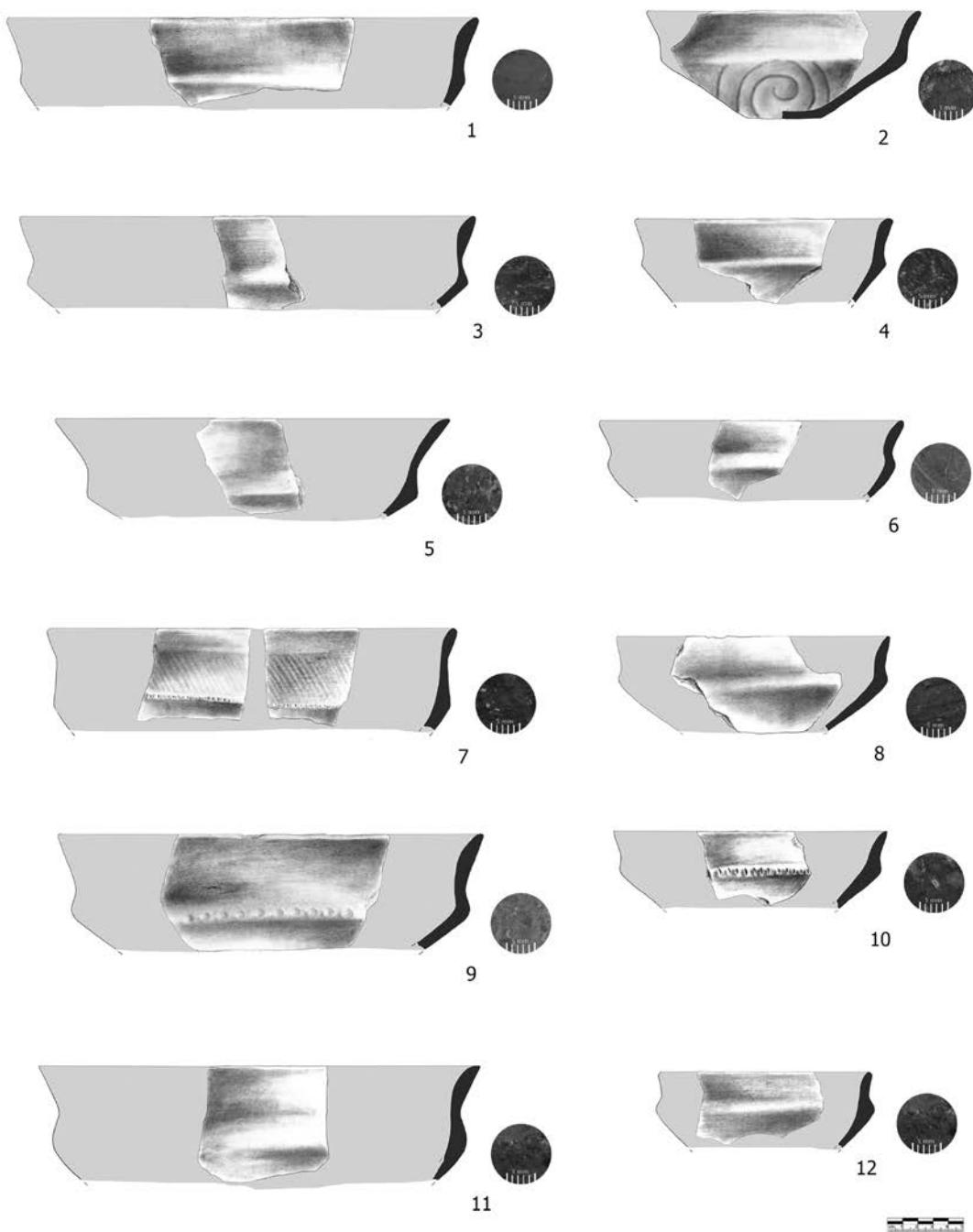
Table 2 An overview of the amount of material by the horizons and objects in the Trench A_1967

лованих коленастих и рожастих дршки са најплићијих кота овог хоризонта такође иде у прилог предложеном датовању (сл. 12/4). Веома добро је заступљен тип биконичне зделе са наглашеним заобљеним раменом, левкастим вратом и ка споља профилисаним ободом (сл. 10/6, 8, 12).⁴⁸ У хоризонту *старије куће* пронађена су и два фрагмената уског коничног дна посуда непознате форме, изузетно грубе фактуре са великом количином неорганских примеса у виду крупно туцаног камена и керамике (сл. 14/1, 2). Р. Хоффман ове посуде означава као тип N01, у својој типологији кера-

мике са Околишта у централној Босни, и наводи да је реч о *техничкој керамици*.⁴⁹ Поред горе описаних посуда, нов облик у типологији са Стублина представља и мала конична здела или поклопац заобље-

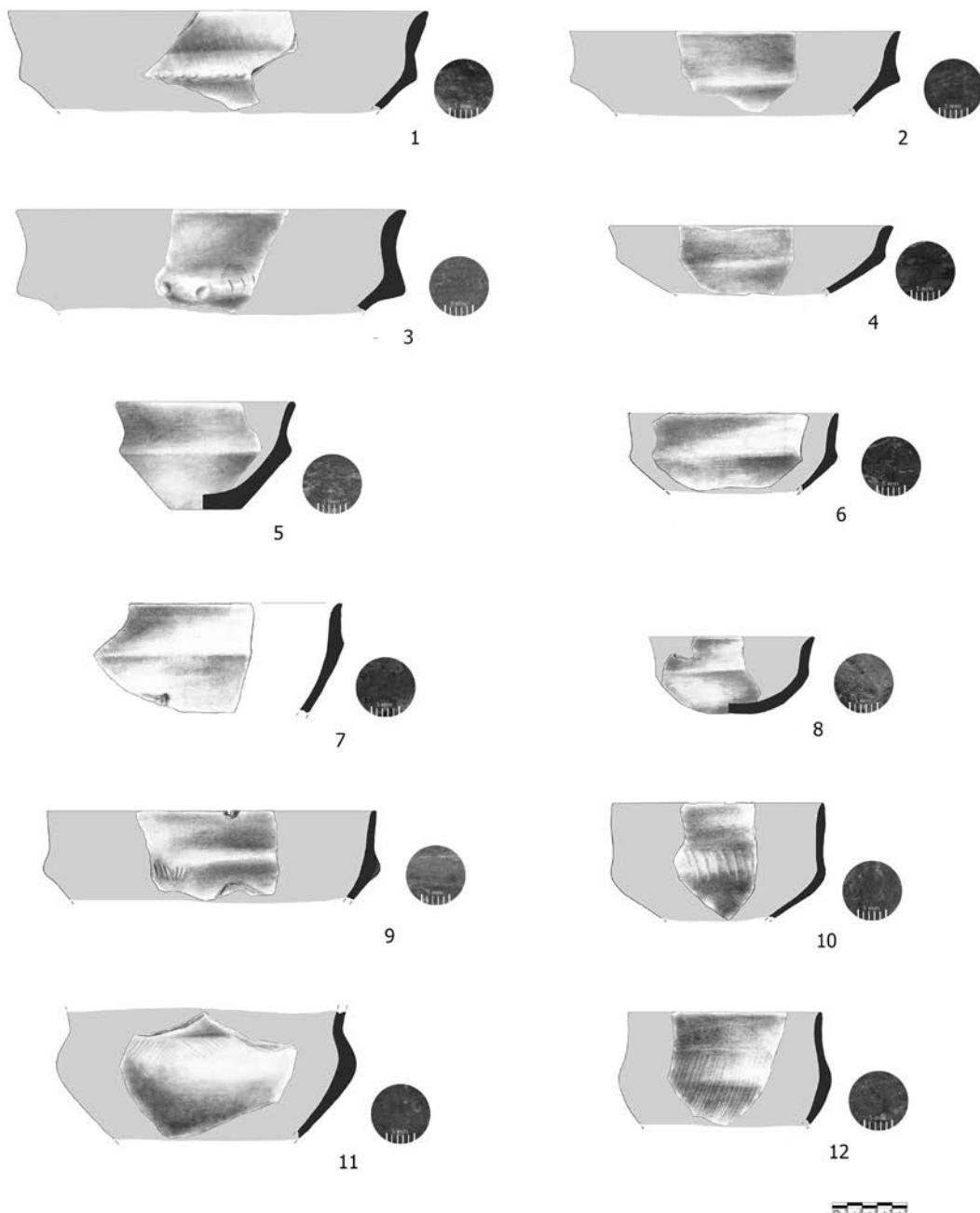
49 Robert Hofmann, *Okolište 2 - Spätneolithische Keramik und Siedlungsentwicklung in Zentralbosnien. Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 2* (Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2013), 193; теза да су посуде овог типа биле коришћене у технологији обраде бакра делимично је одбачена након анализе налаза из Околишта, док и даље постоји могућност да су употребљаване за обраду соли (c.f. Robert Hofmann, Michael Prange and Thomas Stöllner, „Funde und Analysen zur Nutzung und Verarbeitung von frühem Kupfer in Zentralbosnien“, in *Okolište 1: Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 1*, hers. Johannes Müller, Knut Rassmann und Zilka Kujundžić-Vejzagić (Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2013), 346, Abb. 4.

48 Различити облици здела овог типа нарочито су добро заступљени у испунама ѡама истражених 2015. на јужној периферији насеља.

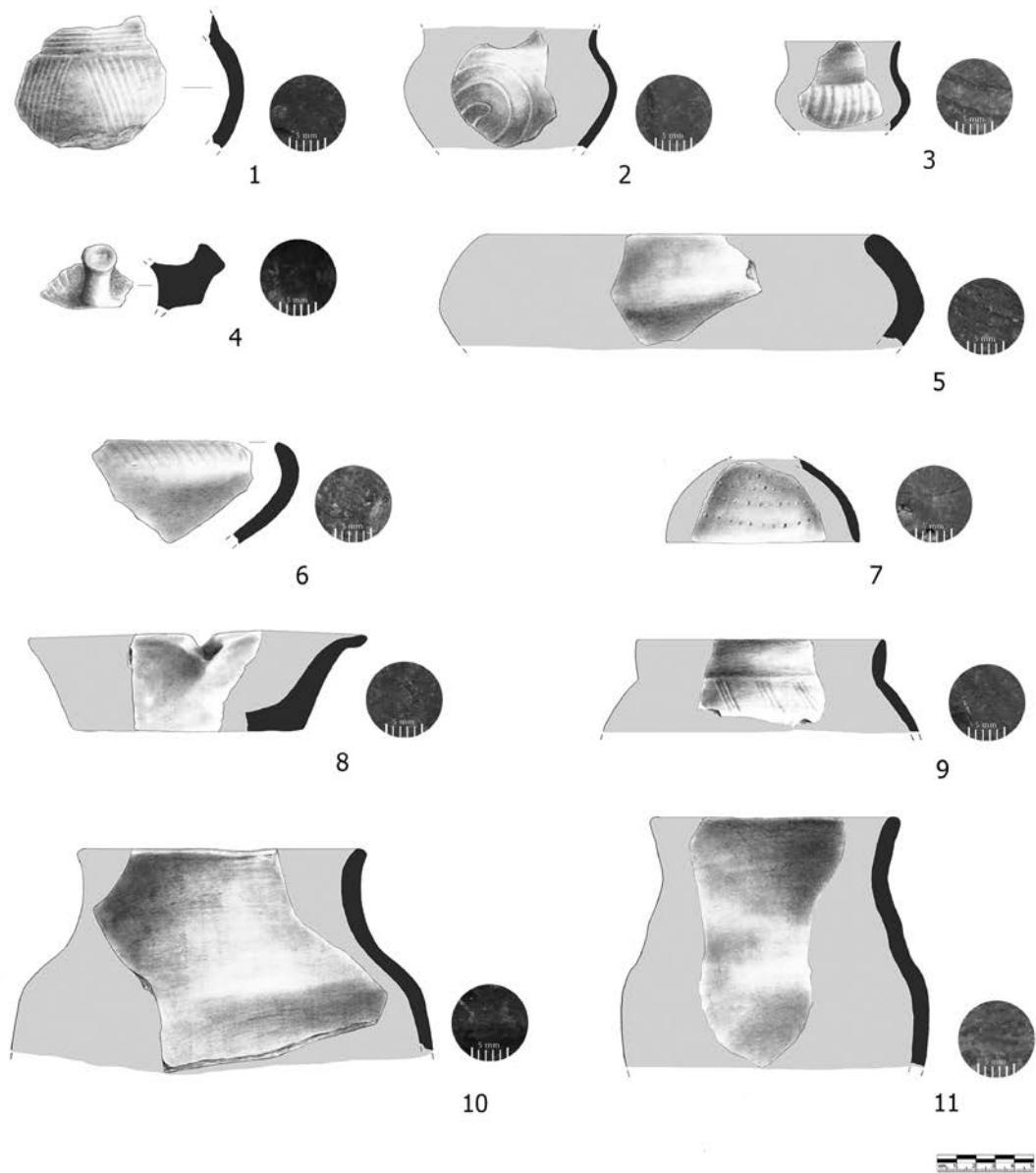
Слика 10. Керамика из хоризонта *стареје куће*

Figure 10 Pottery from *early house* horizon

Слика 11. Керамика из хоризонта *стараје куће*

Figure 11 Pottery from *early house* horizon

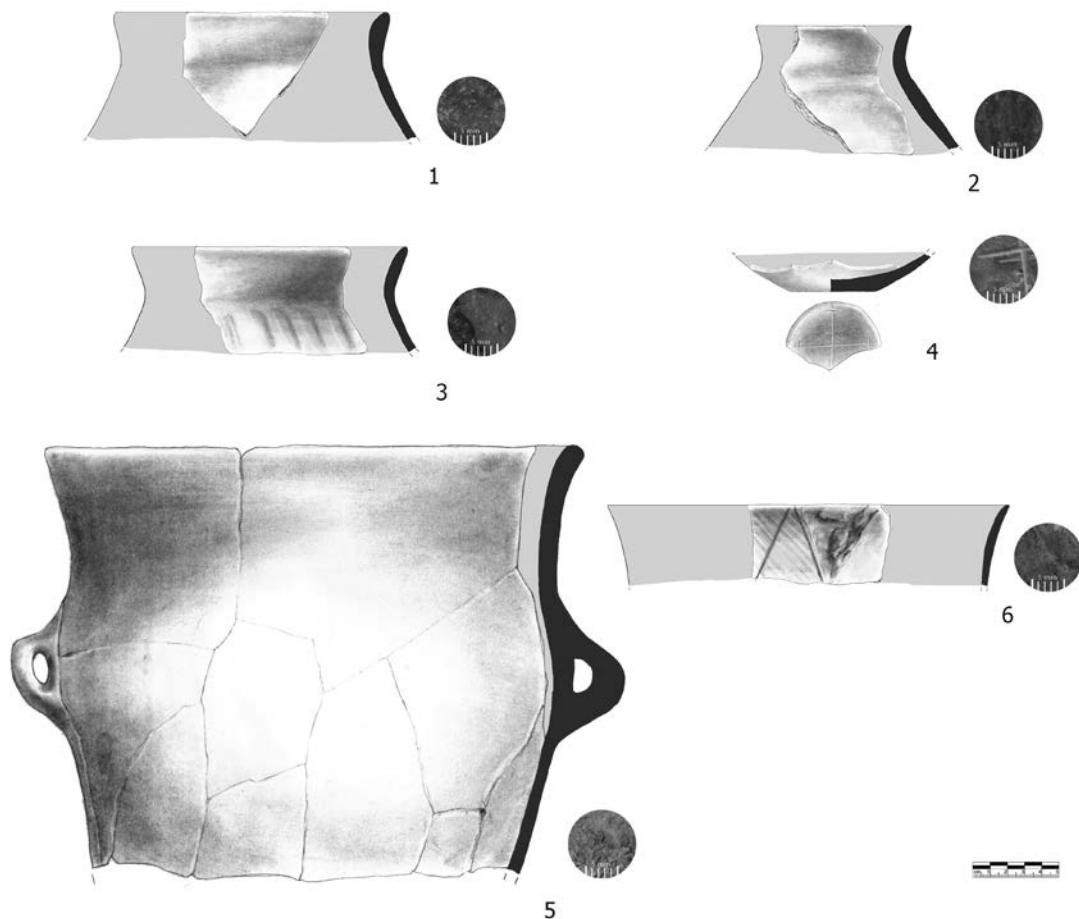
Слика 12. Керамика из хоризонта *сварије куће*

Figure 12 Pottery from early house horizon

них зидова са пунктираним тачкама које формирају орнамент у виду концентричних кругова (сл. 12/7). Поклопци сличног типа, али са пунктираним тачкама које испуњавају кружне, спиралне или меандрате траке, далеко су карактеристичнији за

Винча Ц и Винча Д1 фазу⁵⁰ и налазимо их у инвентару винчанских насеља у оближњем

50 Milutin Garašanin, „Centralnobalkanska zona“, u *Praistorija jugoslavenskih zemalja II: Neolitsko doba*, ur. Alojz Benac (Sarajevo: ANUBiH, CBI i Svetlost, 1979), 183. У даљем тексту (Garašanin, „Centralnobalkanska zona“).

Слика 13. Керамика из хоризонта *сăарије куће*
Figure 13 Pottery from *early house* horizon

Грабовцу,⁵¹ Винчи⁵² и Гривцу.⁵³ Од осталих форми посуда, далеко мање су заступљени

фрагменти лонаца, амфора, питоса и ђуве-ча, који представљају стандардни репертоар облика карактеристичних за позну винчанску културу (сл. 12/8–11, 13/1–3, 5).

У овом хоризонту пронађен је фрагментован конични лонац сиве боје, печен у оксидационим условима, са дубоко урезаним меандрастим тракама које формирају неку врсту метопских поља.⁵⁴ На основу

51 Непубликована здела чува се у Збирци за праисторију МГБ, инвентарисана под бројем АП 7684.

52 Garašanin, „Centralnobalkanska zona”, Т. XXIX/2–4; Schier, *Vinča-Studien*, Т. 284/3223.

53 Dubravka Nikolić, „Pottery”, in *Grivac: Settlements of Proto-Starčevo and Vinča culture*, ed. Milenko Bogdanović (Kragujevac: Center for Scientific Research of Serbian Academy of Sciences and Arts, University of Kragujevac, National Museum of Kragujevac, 2008), 197, 201, fig. 953/a, 9.89/a.

54 Потиски лонац инвентарисан је у Збирци за праис-

Слика 14. Конична дна посуда непознате форме, из хоризонта *старије куће* (1 и 2) и из јаме 3 (3)
Figure 14 Conical bottoms of vessels of unknown shape from *early house* horizon (1 and 2) and Pit 3 (3)

неколико фрагмената са очуваном црвеној бојом, сигурно се може закључити да је ова посуда била украшена и црвеним бојењем. Лонац се, према аналогним облицима и начину укращавања, датује у Тиса II фазу потиске културе.⁵⁵ Уз налазе из винчанских насеља у Јели код Шапца,⁵⁶ Винчи⁵⁷ и Бањици,⁵⁸ Стублине су један од најјужнијих локалитета на којима је пронађена потиска керамика.

торију МГБ, под бројем АП 4943 и АП 4994, и биће објављен у посебном раду.

55 c.f. Pal Raczyk, „The Tisza culture of the Great Hungarian Plane”, *Studia Praehistorica* 11–12 (1992): Fig. 2/3.

56 Милорад Стојић и Момир Церовић, *Шабац-Културна старијаја Јурашијоријских локалишта у Подрињу* (Београд: Археолошки институт; Шабац: Народни музеј), 149–173.

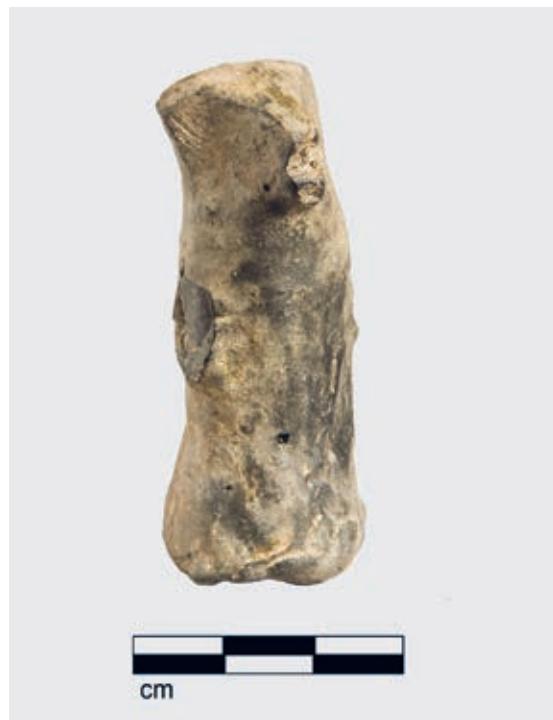
57 Васић, Винча II, 37–42, 187, 188, сл. 60–68, 366, 367.

58 Јован Тодоровић и Александрина Цермановић, *Бањица – насеље винчанске културе* (Београд: МГБ, 1961), Т. VII/1, XXXIII/3. У даљем тексту (Тодоровић и Цермановић, *Бањица*).

Керамика из хоризонта *старије куће* украшена је стандардним орнаменталним техникама, карактеристичним за позну винчанску културу. Најзаступљеније је канеловање, којим се изводе косе и равне траке или њихове комбинације, и то на ободу, врату, рамену и трбуху здела (сл. 11/9, 10, 12, 11/1, 12/1, 3, 4, 6, 9, 13/3). Алтернацијом коших канелованих трака на рамену или трбуху посуда извођен је добро познат мотив преплета (сл. 11/11). Знатно ређе, канеловањем се изводе и мотиви великих спирала на трбуху здела лоптастог реципијента (сл. 12/2). Глачање је такође типична позновинчанска орнаментална техника, којом су на Стублинима издедени мотиви спирала, преплете или једноставних коших трака (сл. 10/2, 10/7, 13/6). Једноставне хоризонталне траке, изведене кружним пунктирањем на рамену биконичних здела, такође су једна

Слика 15. Антропоморфна фигурина од печене земље, из хоризонта *старије куће*
Figure 15 Anthropomorphic baked clay figurine
from *early house* horizon

Слика 16. Антропоморфна фигурина од печене земље, из хоризонта *старије куће*
Figure 16 Anthropomorphic baked clay figurine
from *early house* horizon

од одлика позновинчанске керамике (сл. 10/7, 9, 11/1). Знатно мање су заступљени урезивање (сл. 10/10, 11/3, 13/4) и пунктирање (12/7), као и комбинација ове две технике. Оне су далеко чешће на посудама Винча А–Ц насеља, а сасвим изузетно се појављују и у хоризонтима Винча Δ1 фазе. На Стублинама је из овог хоризонта познато свега неколико фрагмената, и то: фрагмент посуде непознатог облика, украшен урезаном траком испуњеном пунктирањем, и конични поклопац са концентричним круговима сачињеним од низова изведенних тачкастим пунктирањем (сл. 12/7).

Из хоризонта *старије куће* потиче и знатан број других предмета израђених од печене глине, а најбројнији су тзв. посебни облици, у које убрајамо осам налаза (сл. 15–17). Фигурине су углавном израђене од глине са малом количином неорганских примеса и већином су печене у условима потпуне или делимичне оксидације. На грудима једне антропоморфне фигурине видљиви су микроскопски трагови отиска прста (сл. 16).⁵⁹ Свих седам антропоморфних фигурина је веома фрагментовано, свега две су очуване више од 70%, а глава је присутна само на једном примерку (сл. 16).

59 Петровић, Катић и Спасић, Живош у Јарини, 99, кат. 100.

Слика 17. Орнаментисани плоочасти предмет кружног облика, од печене земље

Figure 17 Ornamented baked clay plate object of circular shape

Слика 18. Садиљка од рога јелена из хоризонта *старије куће*

Figure 18 Dear-horn pickaxe from *early house* horizon

Фигурине су малих димензија и припадају стојећем типу. Руке су најчешће раширене и моделоване у виду кратких патрљака (сл. 15). Услед велике фрагментованости, о иконографији фигурина имамо мало података. Од анатомских детаља, осим руку и сумарно моделованог трупа, на две фигурине налазе се и мале, пластично моделоване груди (сл. 15).⁶⁰ На доњим деловима две фигурине, урезаним линијама је представљена нека врста одеће,⁶¹ док је, такође на доњем делу

једне фигурине, пластично аплицираним кружним налепцима приказана нека врста накита, највероватније појаса са привесцима од спондилус школјки.⁶² Посебним налазима припада и плоочасти предмет кружног облика, који се најчешће тумачи као *кулићни хлеб* (сл. 17).⁶³ Реч је о предмету на чијој су површини урезивањем изведена четири уписана неправилна квадрата, а тачкастим убодима испуњена су међупоља, која у оваквој композицији подсећају на тракасти орнамент на керамичким посудама средње и старије винчанске културе.

60 Nikola Tasić, *Neolitska plastika* (Beograd: MGB, 1973), 70, кат. 124, кат. 121. У даљем тексту (Tasić, *Neolitska plastika*); Петровић, Катић и Спасић, *Живош у Јелини*, 99, кат. 100.

61 Tasić, *Neolitska plastika*, 70, кат. 122, кат. 125.

62 Ibid., 70, кат. 123.

63 Ibid., 70, кат. 129; Петровић, Катић и Спасић, *Живош у Јелини*, 163, кат. 225.

Слика 19. Спатула од рога јелена из хоризонта *стварије куће*

Figure 19 Deer-horn spatula from early house horizon

Осим предмета од печене глине, у хоризонту *стварије куће* пронађено је и 36 алатки од глачаног и окресаног камена, кости и рога, од којих је већина објављена у каталогу *Предмети ог kostи роја и камена из Одсека за праисторију Музеја Југа Београда*.⁶⁴ Судећи по петрографским анализама, већина окресаних алатки из овог слоја (*i.e.* резачи, стругачи, сврдла и тестер) израђена је од опала и рожнаца, док су глачане секире и длата најчешће од туфа.⁶⁵ Збирка алатки из овог слоја укључује и коштана шила направљена од костију јелена, овце и козе, те садиљку (сл. 18) и спатулу од јелењих рогова и парожака (сл. 19).⁶⁶

ХОРИЗОНТ ЗЕМУНИЦА

Стартиграфски, најстарији слој у сонди А из 1967. је тзв. хоризонт земуница. У сачуваној документацији са ископавања и објављеном извештају сугерише се постојање две земунице, које су вероватно биле међусобно повезане.⁶⁷ Након ревизије целокупне документације и сачуваног материјала, установљено је да не постоји ниједан елемент који би упућивао на закључак да су делови откривених укопаних објекта заправо земунице. На основу скица основа и профиле сонде, јасно се може уочити да је реч о неколико делимично истражених јама, које су погрешно интерпретиране као стамбени објекти. У прилог тези да поменути објекти нису земунице иде неколико веома уверљивих показатеља: 1. ни у једном нису пронађени трагови ватришта, огњишта или пећи; 2. ни у једном објекту, или у његовој близини, нису евидентиране рупе од кола; 3. непостојање тзв. банака и степеника; 4. релативно велика дубина ћелија;⁶⁸ 5. релативно мала површина појединачних ћелија. У наставку ће бити показано да укопане објекте из сонде А вероватно треба посматрати као јаме са комплексном историјом коришћења, при чему су све, у последњој епизоди, употребљене за одбацивање различитих врста отпада.

У сонди је евидентирано пет јама, од којих ниједна није у целости истражена. Група од три јаме у источном делу сонде, које су испрва биле протумачене као једна вишебелијска земуница (у доку-

64 Perišić, *Predmeti od kosti*, 13, 14.

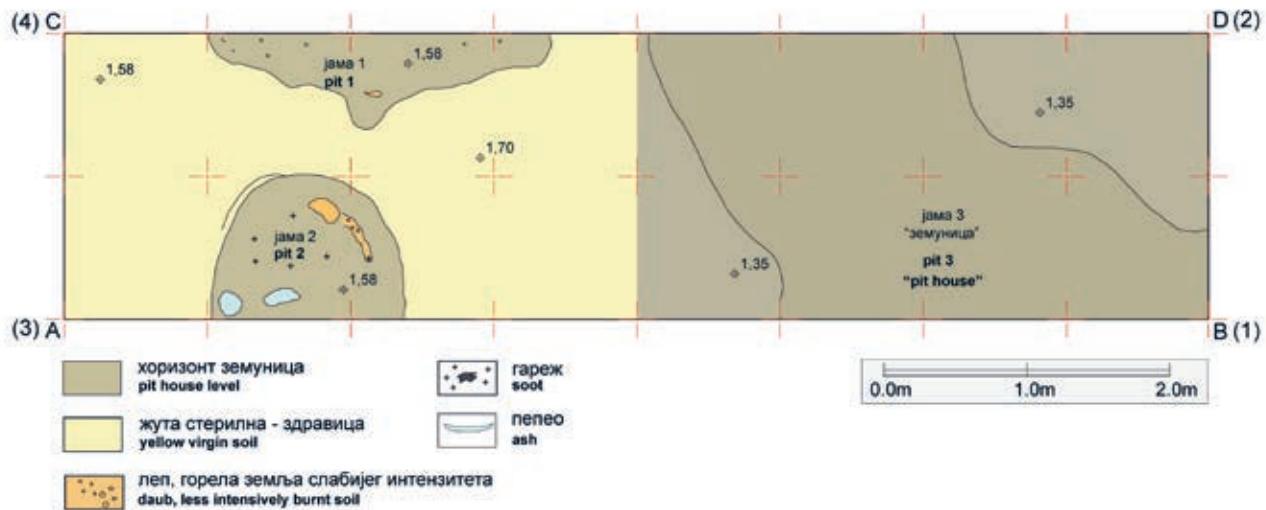
65 Ibid.

66 Ibid.

67 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17.

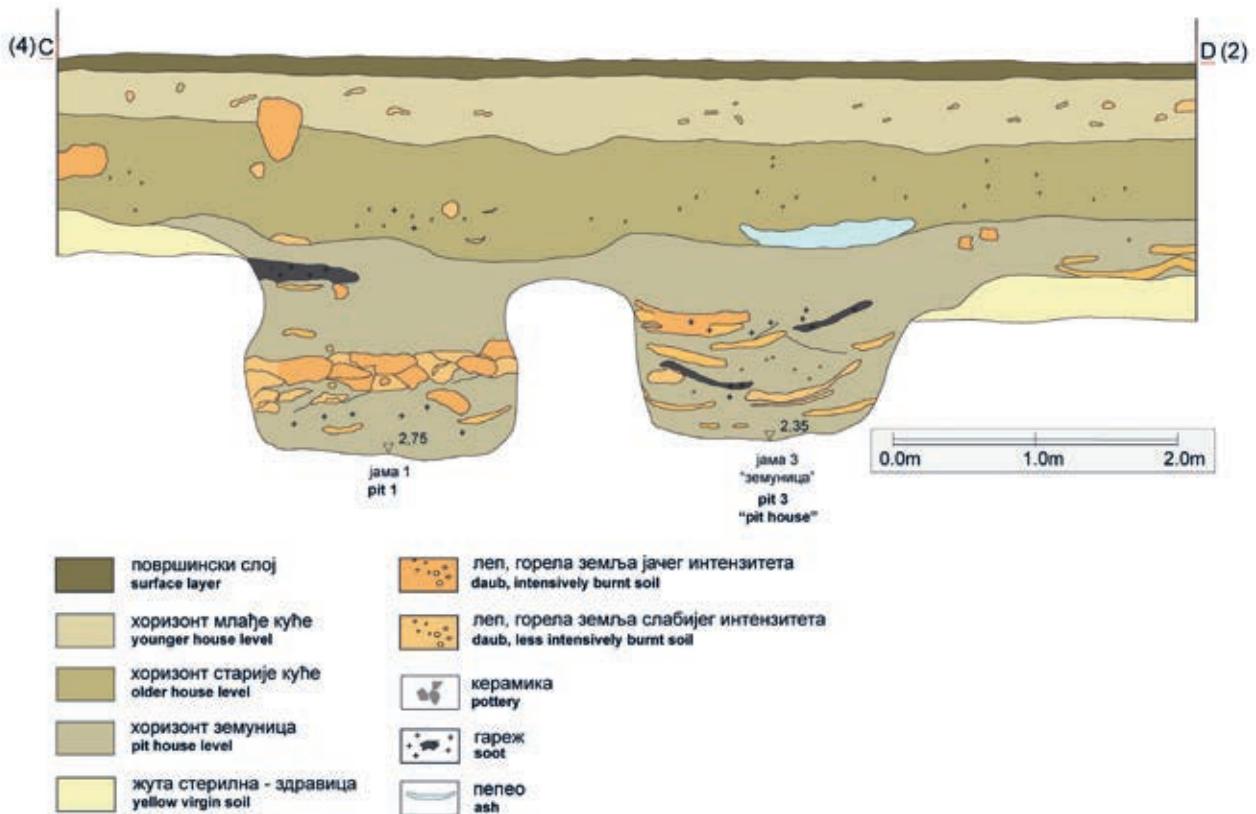
68 У неким укопима дубина јама износи готово 1,50 m (сл. 21).

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СТУБЛИНАМА 1967. ГОДИНЕ

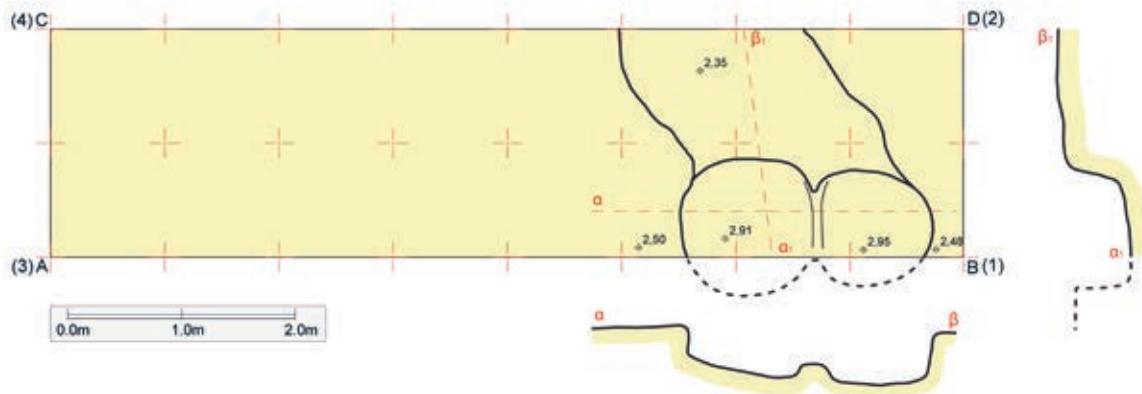
Слика 20. Основа сонде A_1967 на нивоу уочавања јама

Figure 20 Trench A_1967 base at the level of detecting pits

Слика 21. Северни профил сонде A_1967

Figure 21 Northern profile of the Trench A_1967

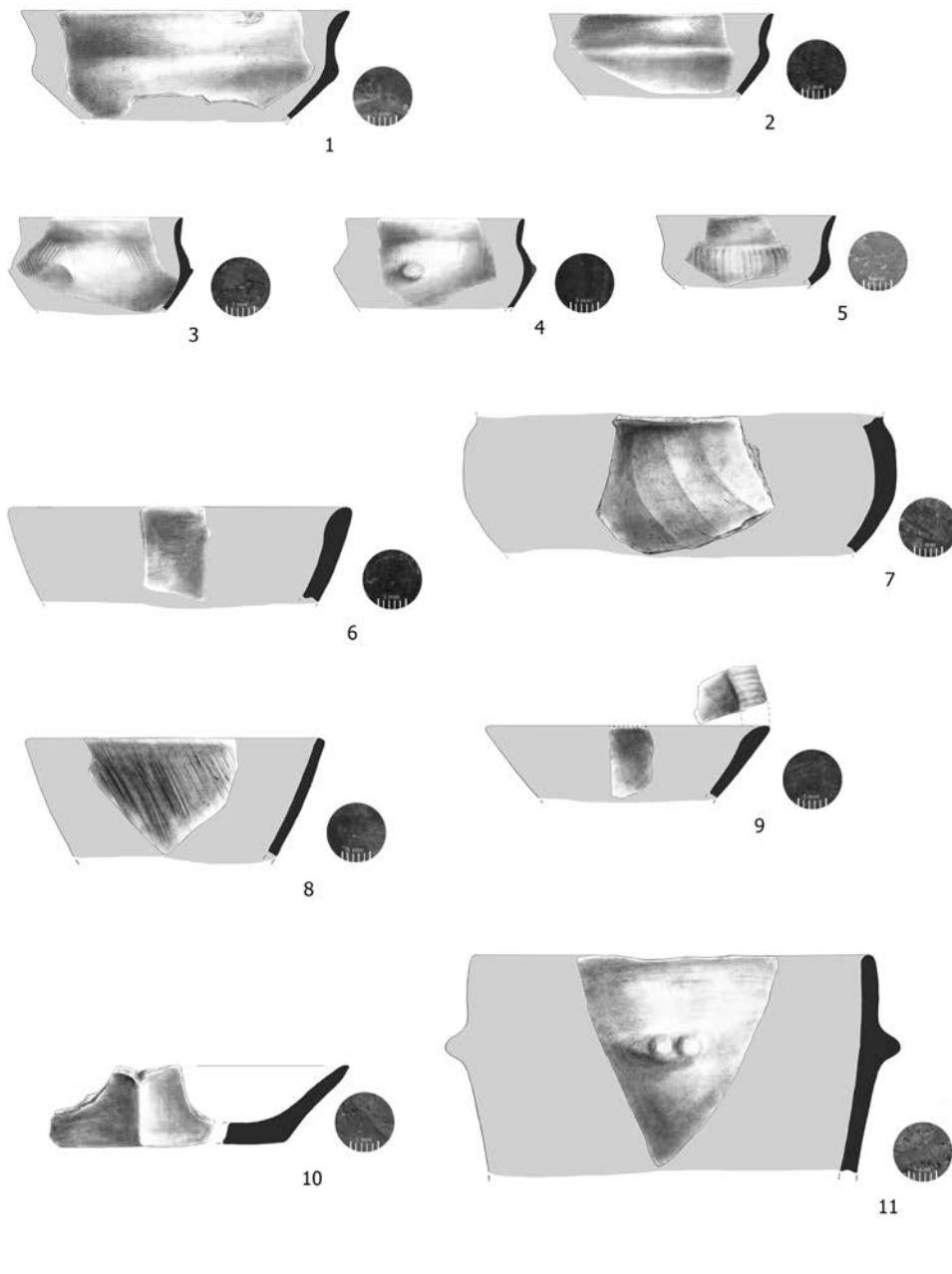
Слика 22. Основа и пресек јаме 3, тзв. земуница у источном делу сонде А_1967

Figure 22 Ground-plan and cross-section of Pit 3 – so-called “Pithouse” in the eastern part of the Trench A_1967

ментацији означена као земуница-јама 3), заправо чини засебне укопане објекте. Детаљнију анализу ових објеката није могуће извршити због тога што је материјал из сва три укопа прикупљен као да је реч о једном објекту (материјал није издвајан по тзв. ћелијама) који има један слој антропогене испуне. Горњи ниво укопа ове три јаме лежи на коти ▼ 1,35 m (сл. 20) и све су укопане непосредно испод хоризонта *стараје куће* (сл. 21). Две јаме приближно кружног облика, уз јужни профил сонде, биле су укопане до коте ▼ 2,91 m, односно ▼ 2,95 m, док је јама неправилног облика, уз северни профил, укопана до дубине 2,35 m (сл. 22). Испуне све три јаме биле су веома сличне, бар судећи по северном профилу сонде, у коме је видљив пресек јаме неправилног облика (сл. 21), као и на основу профила јужног дела сонде, у коме се види један од два кружна укопа (сл. 22). У јаме су сукцесивно убацивани пепео, гар, леп и земља

са бројним остацима материјалне културе. На основу документације и сачуваног материјала, не може се рећи колико је времена протекло између поједињих фаза запуњавања јама, односно да ли је реч о јамама које су истворено испуњене у једном тренутку или је отпад у њих бацан током дужег периода.

Материјал из ове три јаме је хомоген у погледу технологије израде и релативне хронологије. Поред већ побројаних типова посуда, присутних и у хоризонту *старије куће*, попут биконичних здела са заобљеним раменом (сл. 23/1, 2), лоптастих здела са канелованом спиралом (сл. 23/7), те једног фрагмента уског цилиндричног дна посуде непознате форме (сл. 14/3), евидентирана је и форма зделе која није била забележена у млађим хоризонтима. Реч је о коничним зделама задебљаног сочивастог обода, на којем се понекад налазе плитке канелуре (сл. 23/6, 9). Зделе овог типа карактеристичне су за Винча Δ1

Слика 23. Керамика из јаме 2 (1) и јаме 3, тзв. земунице (2–11)
Figure 23 Pottery from Pit 2 (1) and Pit 3 – so-called “Pithouse” (2–11)

Слика 24. Тзв. У амулети са стилизованим зооморфним протомама, из јаме 3, тзв. земунице
Figure 24 So-called Y amulets with stylised zoomorphic protomates from the Pit 3 – so-called "Pithouse"

фазу. Осим посуда од печене глине, у три јаме пронађена су и два тзв. У амулета, са стилизованим зооморфним протомама на крацима (сл. 24).⁶⁹ На једном амулету се, сасвим необично за ову врсту предмета, налазе две различите, стилизоване зооморфне представе (сл. 24/1). Из наведених јама потичу и три цилиндричне перле од фосилизованих луштура пужева (сл. 25), два тега од печене глине, од којих је један орнаментисан (сл. 26), те девет алатки и полуфабриката од кости, рога и камена (сл. 27, 28). Интересантан налаз из овог слоја је и део пластичног украса у облику спирале, који је вероватно био апли-

циран на зиду куће, пећи или неке велике посуде од непечене земље (сл. 29). Веома важан детаљ за реконструкцију динамике употребе ових јама јесте и чињеница да је, упркос забележеним слојевима са високим садржајем горелог лепа, пепела и гарји, тек незнатан део материјала из јама секундарно горео.

Објекат неправилне основе, означен као јама 2, у северозападном делу сонде, само делимично је истражен. Јама је укопана од коте ▼ 1,58 м до дубине од 2,75 м, а њена највећа дужина износила је око 2,0 м (сл. 20). У њеном вертикалном профилу видљиви су сукцесивни слојеви лепа, пепела и гарји, слично испуни јама из источног дела сонде. У јами је пронађена мала ко-

69 Петровић, Катић и Спасић, Живош у Јарини, 138, 139.

Слика 25. Цилиндричне перле од љуштуре фосилног пужа из јаме 3, тзв. земунице
Figure 25 Cylindrical beads made of fossilised snail-shells from Pit 3 – so-called "Pithouse"

личина материјала, сачувано је свега осам фрагмената посуда (сл. 23/1). Фрагментована биконична здела са левкастим вратом и широкоразгрнутим ободом једини је хронолошки осетљив предмет (сл. 23/1), који говори да је ова јама испуњена у исто време као и оне у источном делу сонде А или незнатно касније. На тако нешто упућује и релативна подударност у саставу испуна, али и чињеница да су све јаме укопане са приближно истог нивоа. Из јаме 2 потичу и 22 целе и фрагментоване, секундарно гореле кугле од печене земље (сл. 30), које су вероватно у њу бачене заједно са другим секундарно горелим материјалом. У јами је пронађена и фрагментована решетка пећи или огњишта (сл. 31), као и

један шупље моделован предмет од непечене глине, неправилног сферичног облика, у коме се налази каменчић (сл. 32).⁷⁰ На две његове стране налазе се кружне перфорације.

На основу скица основе и северног профила, јама 1 је евидентирана у северозападном делу сонде А (сл. 20, 21). Јама је само делимично истражена, приближно је кружног облика, пречника око 1,0 м, а укопана је са истог нивоа као и остale јаме у сонди, са коте ▽1,58 м. Судећи по вертикалном профилу, била је дубока свега око

⁷⁰ Иако је његова права намена непозната, наведени предмет је у књизи инвентара МГБ, на основу савремених аналогија, интуитивно интерпретиран као звучка.

Слика 26. Тегови за разбој од печене глине из јаме 3, тзв. земунице

Figure 26 Baked clay weights from Pit 3 – so-called “Pithouse”

Слика 27. Коштано шило из јаме 3, тзв. земунице

Figure 27 Bone awl from Pit 3 – so-called “Pithouse”

Слика 28. Секире од глачаног камена из јаме 3,
тзв. земунице

Figure 28 Polished stone axes from Pit 3
– so-called “Pithouse”

Слика 29. Пластични украс из јаме 3,
тзв. земунице

Figure 29 Plastic ornament from Pit 3
– so-called “Pithouse”

Слика 30. Глинене кугле из јаме 2
Figure 30 Clay balls from Pit 2

Слика 31. Фрагмент решетке пећи
или огњишта из јаме 2
Figure 31 Fragment of furnace grate
or hearth grate from Pit 2

Слика 32. Шупље моделован предмет од печене глине – звечка (?)
Figure 32 Baked clay hollow object – rattle (?)

30 см. О садржају испуне није могуће рећи ништа, будући да из саме јаме није сачуван ниједан предмет. Око 20–30 см изнад нивоа јаме 1, као и изнад јама у југоисточном делу сонде А, налазили су се остаци пода надземног објекта из такозваног хоризонта *старије куће*. Ј Тодоровић, у објављеном извештају, наводи да је под тог објекта делимично пропао у трећи хоризонт јама и земуница.⁷¹

ДВЕ КУЋЕ, ШЕСТ ЈАМА И 479 ПРЕДМЕТА: ПРВА ИСТРАЖИВАЊА НА СТУБЛИНАМА ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛЕ

Ревизија резултата првих ископавања на Црквинама у Стублинама донела је значајне резултате у погледу многих истраживачких питања. На првом месту, ископавања 1967. доприносе сагледавању културних динамика у оквиру винчанско насеља у Стублинама. Остварени резултати важни су и за разумевање бројних феномена карактеристичних за винчанску културу у ширем регионалном контексту.

Сондом из 1967. истражен је простор на једној од најисточнијих тачака локалитета, готово у првобитном језгру старијег дела насеља, означеног као Стублине Ia.⁷² Судећи по релативнохронолошком положају материјалне културе из свих укопаних објеката и из оба надземна објекта у сонди А из 1967, овај простор није коришћен у стамбене сврхе кад и остале истражене куће.⁷³ Изостанак керамике карактеристичне за

најпозније фазе насеља у Стублинама, на првом месту здела са увученим ободом, би са, извесном оградом, могао говорити у прилог тези да најисточнији део локалитета уопште није ни коришћен током млађе, Стублине Ib фазе.⁷⁴ С друге стране, могуће је да је овај део насеља коришћен и у млађој фази, али за неке друге активности, током којих се не одбације или депонује знатнија количина остатака материјалне културе (*i.e.* чување домаћих животиња). С тим у вези, резултати истраживања сонде А из 1967. указују на две могуће интерпретације позадине друштвене продукције простора у винчанско насељу у Стублинама:

1. Основни окидач који је довео до ширења насеља ван система првобитних ровова био је популациони раст или нека врста демографског притиска.⁷⁵ Затим, током Стублине Ib фазе долази до демографске регресије, која је проузроковала замирање живота у старијем делу насеља, на источној страни платоа. Током најмлађе фазе, тај део насеља је или потпуно напуштен или је коришћен за чување стоке и одлагање неког органског материјала, који није ушао у археолошки запис.

2. Основни окидач који је довео до ширења насеља ван система првобитних ровова није био популациони, већ економски раст. Увећање броја домаћих животиња је

74 Највеће аналитичко ограничење, које нас спречава у експлицитнијем изношењу оваквог тумачења, јесте чињеница да је прикупљање материјала 1967. године било веома селективно, те да је сачуван само његов мањи део. С тим у вези, ревизија материјала са рекогносцирања овог дела терена 2006. године, као и нова ископавања предвиђена на источном делу насеља у 2017, даће одговоре на питање како је коришћен овај део локалитета током позне фазе живота у неолитским Стублинама.

75 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 17.

71 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17.

72 Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 17, 18.

73 c.f. Crnobrnja, „Investigations of Late Vinča House“; Crnobrnja, Simić and Janković, „Crkvine in Stubline“; Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: сл. 8; Спасић, Живановић и Стојић, „Истраживање куће 1_2014“.

такође могло да проузрокује његово повећање. Нови део насеља је, у том случају, служио становашћу, док је првобитно језгро у источном делу платоа коришћено за чување домаћих животиња.

Иако наведене хипотезе о продукцији простора на Стублинама до даљег остају претпоставке, обрада материјала са досадашњих ископавања указује на закључак да истражене куће у првобитном, тј. источном делу насеља (*i.e.* старија фаза куће 1_2014 и куће из сонде A_1967) нису биле у употреби у исто време као и куће истражене у западном делу насеља (*i.e.* куће 1_2008 и 1_2010). Ипак, сасвим је извесно да је цео источни део платоа коришћен и током најмлађе фазе насеља. Једина непознаница је у којој мери је током Стублине I^b фазе тај источни део насеља служио становашћу.

Ископавања на Стублинама 1967. доносе значајне резултате за интерпретацију укопаних објеката као земуница. Ови резултати су изузетно важни за разумевање ове врсте објеката на Стублинама, али и у ширем регионалном контексту винчанске културе. Питање функције земуница у неолитским насељима разматрано је у најранијим студијама о неолитском становашћу у Србији.⁷⁶ Након прилично анегдотског приступа тумачењу употребе укопаних објеката за становашће, М. Гарашанин је изнео неке од основних параметара које треба да испуњавају укопани објекти да би били коришћени као станишта, попут равног пода и зидова, постојања банака за спавање, неке врсте

степеница за силажење у објекат, пећи или огњишта, као и архитектонских остатака као што су рупе од носећих стубова или делови надземних зидова од лепа.⁷⁷

Током раних 1970-их, Ј. Тодоровић је актуализовао питање улоге земуница као стамбених објеката управо захваљујући истраживању старчевачких и винчанских насеља у Обреновцу (табела 1). Објављујући сумарне извештаје са ископавања на старчевачким насељима Луг у Звечкој,⁷⁸ Ђурића виногради у Грабовцу,⁷⁹ винчанским насељима на локалитетима Јасење у Вукићевици,⁸⁰ Црквинама⁸¹ и Новом селу⁸² у Стублинама, Тодоровић потврђује једну од првих теза истраживача земуница, а то је да су ови стамбени објекти коришћени привремено, током оснивачких фаза вишеслојних насеља. Колико је теза о постојању полуземуничких насеља на свим вишеслојним неолитским насељима била иманентна за прве истраживаче, говори и Ј. Тодоровић који, иако није евидентирао укопана станишта у Новом селу у Стублинама, каже: „Као што се приликом рада осећа да постоји још један ниво полуземуница и јама у винчанској културном стратуму, исти такав је случај и са стратумом старчевачке културе“.⁸³ Током последње деценије, овакве тезе су убедљиво одбаче-

76 с.ф. Бобан Трипковић, *Домаћинство и заједница: кућне и насеобинске исхорије у касном неолиту јужног Балкана* (Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2013), 21–55, са цитираним литератуrom. У даљем тексту (Трипковић, *Домаћинство и заједница*).

77 Милутин Гарашанин, „Насеље и стан првобитног човека неолитског доба у Србији“, *Историски часник* 2 (1949): 43–54. У даљем тексту (Гарашанин, „Насеље и стан“); Garašanin, „Centralnobalkanska zona“, 155.

78 Todorović, „Lug, Zvečka“.

79 Todorović, „Grabovac 1967“: 7; Todorović, „Grabovac 1968“: 12; Todorović, „Grabovac 1969“: 13.

80 Todorović, „Jasenje“ 16.

81 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 17, 18.

82 Todorović, „Novo Selo 1969“: 14.

83 Ibid., 13.

ЛОКАЛитет Site	ОБЛИК Shape	ДИМЕНЗИЈЕ Dimensions	ИСПУНА Fill	ПЕЋ, ОГЊИШТЕ Thermal structures	АРХИТЕКТУРА Architecture
СТУБЛИНЕ ЗЕМУНИЦА_1967 <i>Stubline Pit house_1967</i>	Неправилан, двоћелијски или вишећелијски Irregular, two cells	2,5x0~2,00 m ~2,50x3,0 m са тзв. прилазом	Више сукцесивних слојева лепа, гарежи, пепела, са керамиком и другим материјалом Several successive layers of ash, sooth, and soil with pottery and other material	Не No	Не No
СТУБЛИНЕ ЈАМЕ ИЗ СОНДЕ 3_2015 <i>Stubline Pits from trench 3_2015</i>	Више укопа неправилног кружног облика Several pits of irregular, circular shape	~2,50x2,30 m 2,00x1,60 m ~2,00x2,00 m	Различита у свакој јами: више сукцесивних слојева гарежи, пепела, земље, са керамиком и другим материјалом Different in each pit: Several successive layers of ash, sooth, and soil with pottery and other material	Не No	Не No
БАЊИЦА ЗЕМУНИЦА 9 <i>Banjica Pit house 9</i>	Неправилно кружни Irregular circle	4,20x2,65 m 6,20x2,65 m са тзв. прилазом	Без детаљног описа, спомињу се само кости и различити облици материјалне културе Without in detail descrip- tion, animal bones and various types of material culture were reported only	Не No	Не No
ЖАРКОВО ЗЕМУНИЦА 1 <i>Žarkovo Pit house 1</i>	Неправилан, двоћелијски Irregular, two cells	2,25x1,74 m 2,95x2,90 m	Без детаљног описа, само леп, кости и различити облици материјалне културе Without in detail descrip- tion, animal bones and various types of material culture were reported only	Не No	Леп око јама, нејасно да ли је у вези са њим Burnt daub around the pits, unknown strati- graphic relations with pits
ВИНЧА ЗЕМУНИЦА М <i>Vinča Pit house M</i>	Неправилан, двоћелијски Irregular, two cells	2,10x2,10 m 1,70x2,10 m	Без описа слојева, присутна керамика Without in detail descrip- tion, pottery reported	Не No	Не No
БОЉЕВЦИ ЗЕМУНИЦА 2_1986 <i>Boljevci Pit house 2_1986</i>	Неправилан, двоћелијски Irregular, two cells	2,37x3,0 m 2,25x1,90 m	Без описа слојева, присутна керамика Without in detail descrip- tion, pottery reported	Да Yes	Да, рупа носећег стуба Yes, posthole remains
ГОМОЛАВА ЗЕМУНИЦА КВ 55-50 <i>Gomolava Pit house square 55-50</i>	Неправилан, двоћелијски Irregular, two cells	3,26x3,30 m 1,20x1,44 m	Без описа слојева, фрагменти животињских костију и керамике Without in detail descrip- tion, pottery and animal bones reported	Да Yes	Не No

Табела 3. Табеларни приказ карактеристика укопаних објеката, тзв. земуница приказаних на слици 33

Table 3 Tabular view of the characteristics of dug/out structures, so-called pithouses as shown in Figure 33

не.⁸⁴ Уколико укопани винчански објекти из Стублина и Вукићевице нису станишта, која је била њихова функција? Да ли су објекти овог типа могли да имају више различитих функција током дужег периода? Одговоре на ова питања донекле су донела и нова ископавања на Стублинама.

Неколико јама сличних тзв. земуницама из 1967. откривено је током истраживања сонде 3 на јужној падини локалитета 2015. У питању је група јама, чији положај одаје утисак да је реч о вишебелијским, међусобно повезаним укопима, који чине једну целину на површини од око 4 x 3 m (сл. 33). Стратиграфским истраживањем и анализом испуне, која је врло слична садржају тзв. земуница из сонде A_1967, утврђено је да наведене јаме нису апсолутно истовремено укопане, да не постоји ниједан архитектонски елемент који би упућивао на закључак да је реч о стаништима (*i.e.* огњиште, пећ, рупе за коле, делови надземних структура итд.), те да су, након ископавања, имале комплексну испуну (сл. 33). Начин и динамика коришћења ових јамских комплекса су у потпуности реконструисани. Јаме су ископаване на јужној падини локалитета, вероватно због прибављања глине. Након ове епизоде, један део времена су остављене отворене, о чему сведочи дебео слој земље са деловима обрушених зидова јама на њиховом дну. Затим су, у дужем временском интервалу, сукцесивно испуњаване различитом врстом отпада. Једна од јама затрпана је монолитним, готово хомогеним слојем земље са мало фрагмената керамике, док су у другима испуну чинили сукцесивни слојеви лепа и гарежи, те земље са фрагментованом керамиком и осталим

материјалом (сл. 33).⁸⁵ Већина такозваних вишебелијских јама је тако дефинитивно, заправо, само њихова групација на једном простору, а не један комплексан објекат или земуница. Једину значајну разлику између јама истражених 1967. и 2015. видимо у њиховом положају у оквиру насеља. Јаме истражене 1967. налазиле су се у густо насељеном делу локалитета, о чему, осим геофизичке проспекције (сл. 1), сведоче и профили геоелектричних мерења, који сугеришу да на приближно истом нивоу одакле су укопане јаме постоје и подови надземних кућа. С друге стране, јаме ископане 2015. налазе се такође *intra muros*, али у ненасељеном делу локалитета, на његовој јужној падини, где недеструктивним методама проспекције и ископавањима нису евидентиране куће (сл. 1). Јаме истражене у сонди 1_2014⁸⁶ налазе се на сличном положају као и тзв. земунице из 1967. (сл. 1), али нису међусобно груписане, већ је реч о појединачним укопима. Две јаме из ових кампања имају такође врло сличну испуну, коју чине сукцесивни слојеви пепела, гари и земље са различитим садржајем (сл. 33), што их чини веома близким јамама из 1967, бар у погледу последње етапе њиховог коришћења.

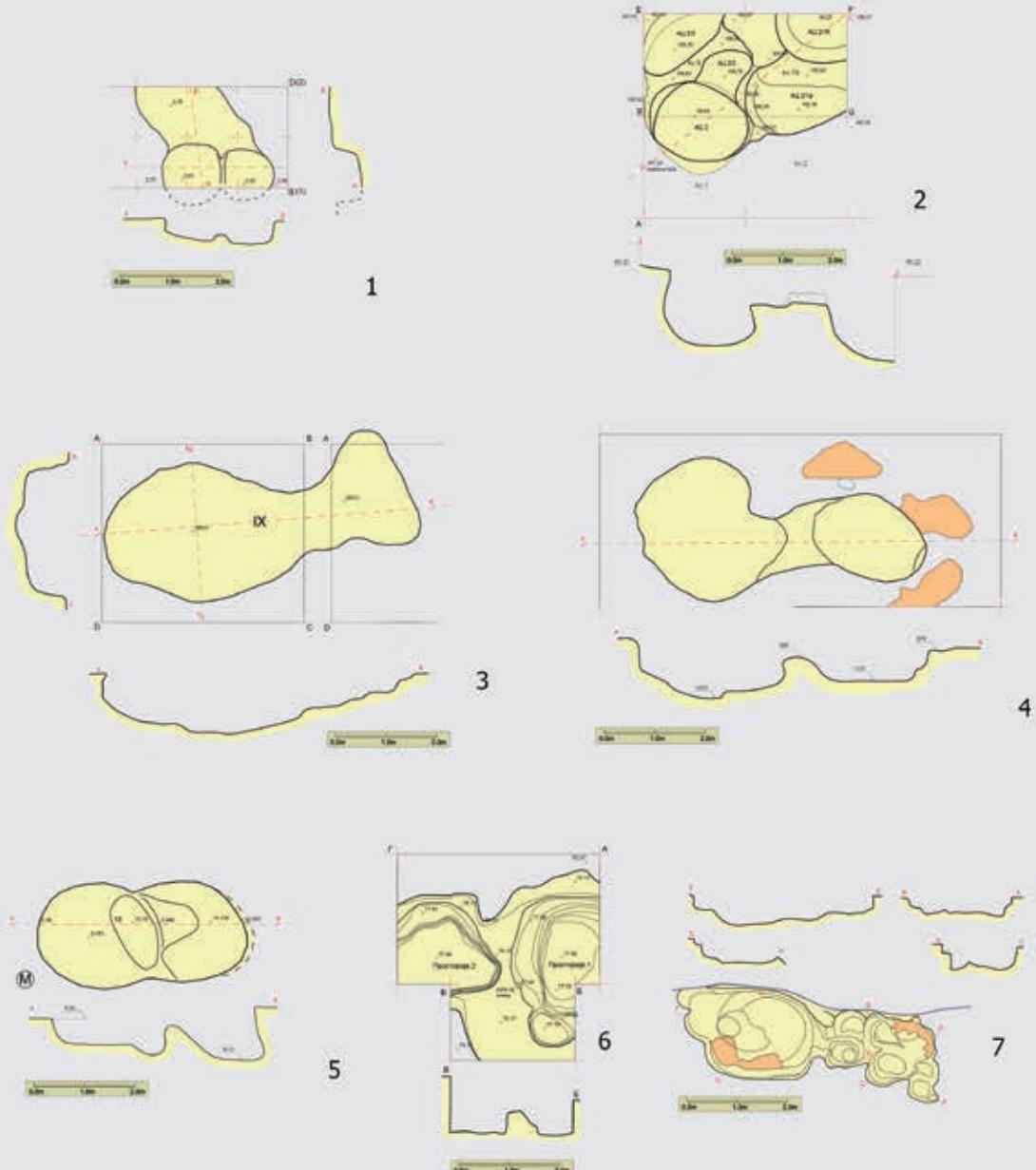
Неколико примера тзв. вишебелијских полуземуница из шире околине Стублина, попут земунице IX са Бањице,⁸⁷ земуни-

⁸⁵ Детаљна статистичка квантификација материјала из свих укопаних објеката на Стублинама је у потпуности завршена, а евалуација резултата анализе биће предмет посебне студије.

⁸⁶ Спасић, „Неолитско насеље у Стублинама“: 18, сл. 4; Спасић, Живановић и Стојић, „Истраживање куће 1_2014“: 17.

⁸⁷ Тодоровић и Цермановић, Бањица, 18; Бобан Триповић, *Домаћинство и ћросшор у касном неолиту: винчанско насеље на Бањици* (Београд: САД,

84 Триповић, *Домаћинство и заједница*, 52, 53.

Слика 33. Упоредни приказ основа и пресека укопаних објеката, тзв. земуница: 1. Стублине_1967; 2. Стублине, сонда 3_2015; 3. Бањица, земуница IX; 4. Жарково, Ледине, земуница 1; 5. Винча, земуница М; 6. Бољевци, земуница 2; 7. Гомолава, земуница у кв 55–50. Уређено према: 1. 2. 6. (Документација Музеја града Београда); 3. (Тодоровић и Џермановић, Бањица, 18); 4. (Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, „Неолитско насеље у Жаркову“, *Старинар* III–IV (1955): сл. 2; 5. (Васић, Винча II, сл. 8); 7. (Борислав Јовановић, „Гомолава – ископавања 1965–1966“, *PBM* 14 (1965): Пр. 7).

Figure 33 Comparative overview of the ground-plans and sections of dug-out structures – so-called pithouses: 1. Stubline_1967; 2. Stubline Trench 3_2015; 3. Banjica, Pithouse IX; 4. Žarkovo, Ledine, Pithouse 1; 5. Vinča, Pithouse M; 6. Boljevci, Pithouse 2; 7. Gomolava, Pithouse in sq 55–50. Based on: 1. 2. 6. (Documentation of the Belgrade City Museum); 3. (Todorović and Čermanović, Banjica, 18); 4. (Milutin Garašanin and Dragana Garašanin, „Neolithic settlement at Žarkovo“, *Starinar* III–IV (1955): pl. 2; 5. (Vasić, Vinča II, Fig. 8); 7. (Borislav Jovanović, „Gomolava – excavations 1965–1966“, *PBM* 14 (1965): Pl. 7).

це 1 из Жаркова,⁸⁸ земунице М из Винче,⁸⁹ земунице 2 из Бољеваца⁹⁰ и земунице у кв. 55–50 са Гомолаве,⁹¹ додатно расветљује питање функције ових објеката (сл. 33). Сви наведени објекти, изузев оног са Бањице, су неправиле основе и имају две или више тзв. ћелија (сл. 33). Димензије појединачних укопа крећу се од 1,0 x 1,0 м до 3,26 x 3,30 м, док укупна површина пода варира између 4,5 и 13 м². Ни у једној од наведених земуница нису пронађени предмети који се налазе на дну јама, у *in situ* положају, тако да би могли бити протумачени као првобитни инвентар коришћен током употребе ових јама као станишта.⁹² Једини елементи који би сугерисали да су неки од ових објеката служили за становање су остаци пећи и огњишта у земуницама у Бољевцима и на Гомолави, те рупа од стуба, која се доводи у везу са надземним делом земунице из Бољеваца

(сл. 33). У недостатку конкретних и солиднијих показатеља функције ових објеката као станишта, све остале укопе треба најпре довести у везу са другим наменама. Теза да је већина укопаних објеката коришћена најпре за екстракцију глине чини се сасвим основаном,⁹³ док садржај њихових испуна недвосмислено показује да је већина њих у последњој фази употребе искоришћена за бацање отпада.⁹⁴ Такву биографију би условно могле имати готово све винчанске јаме, изузев оних које нису биле укопане у глиновиту здравицу. О опрезу и извесном отклону од тумачења укопаних објеката као стамбених земуница у винчанској култури на тлу Србије, сведочи и подatak да су у последњој деценији само неке јаме овог типа интерпретиране као станишта.⁹⁵

Ревизија резултата првих истраживања на Црквинама у Стублинама 1967. донела је веома важне податке за разумевање

2007), 55, 56, 158–165. У даљем тексту (Трипковић, *Домаћинство и џросшор*).

88 Милутин Гараšанин и Драга Гараšанин, „Неолитско насеље у Жаркову”, *Старинар* III–IV (1955): 107–111, сл. 2.

89 Васић, *Винча II*, сл. 8.

90 Душан Mrкобрад и Миодраг Сладић, „Резултати истраживања вишеслојног насеља на налазишту у Бољевцима током 1986. године”, *Гласник друштва конзерватора Србије* 11 (1987): 45–47.

91 Борислав Јовановић, „Гомолава – ископавања 1965–1966”, *PBM* 14 (1965): Пр. 7; Богдан Брукнер, „Неолитски и раноенеолитски слој на Гомолави 1965–1966. године”, *PBM* 14 (1965): 139. У даљем тексту (Брукнер „Неолитски и раноенеолитски слој”).

92 Керамика и други материјал из свих описаних јама бачени су у њих као отпад (с.f. Брукнер „Неолитски и раноенеолитски слој”: Т. IV/1, 6, VI/3, X/2, 3, XI/3, 7, 8, XVI/4; Schier, *Vinča Studien*, Т. 63–Т. 71), док је за материјал из испуне земунице IX са Бањице сугерисан нешто другачији исход (с.f. John Chapman, *The Vinča Culture of Southeast Europe* (Oxford: Archaeopress, 1981), 63; У даљем тексту (Chapman, *The Vinča Culture*); Трипковић, *Домаћинство и џросшор*, 55, 56, 158–165).

93 Гараšанин, „Насеље и стан”: 52; Chapman, *The Vinča Culture*, 63; Трипковић, *Домаћинство и џросшор*, 57, 58.

94 Не треба занемарити ни растућу евиденцију о томе да су испуне бројних винчанских јама имале карактер структурних депозита (с.f. John Chapman, „Pit-Digging and Structured Deposition in the Neolithic and Copper Age”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 66 (2000)).

95 c.f. Milenko Bogdanović, „Architecture”, in *Grivac: Settlements of Proto-Starčevo and Vinča culture*, ed. Milenko Bogdanović (Kragujevac: Center for Scientific Research of Serbian Academy of Sciences and Arts, University of Kragujevac, National Museum of Kragujevac, 2008), 145, 146; Мирослав Марић и Неда Мирковић Марић, „Обреновац код Димитровграда, насеље винчанске културе”, *Гласник друштва конзерватора Србије* 35 (2011); Mirjana Blagojević, „The Transition from Late Neolithic to Eneolithic in Western Serbia in the Light of Recent Research – archaeological rescue excavations in the Kolubara mining basin”, in *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe: New approaches to dating and cultural dynamics in the 6th to 4th millennium BC*, eds. Wolfram Schier and Florin Drășovean (Leidorf: Rahden/Westf, 2014), 197, 198, 201.

различитих аспеката винчанске културе, како на локалном тако и на ширем регионалном нивоу. Обновљена систематска археолошка ископавања на Стублинома, чини нам се, оправдавају иницијално мишљење Ј. Тодоровића, првог истраживача неолита у обреновачком крају, да: „Насеље у Стублинама као и насеље

Јасење у Вукићевици представљају јединствене локалитете на којима би се могли решавати проблеми архитектуре и урбанизације насеља винчанске културе. Изучавањем ових проблема добрым делом се решавају и друштвена кретања примитивних земљорадничких заједница у областима Подунавља“.⁹⁶

96 Todorović, „Crkvine, Stubline“: 18.

БИБЛИОГРАФИЈА

Анђелковић-Деспотовић, Звездана и Мирјана Реџић

„Археолошка ископавања неолитског локалитета Илића брдо у селу Чучуге“. ЗНМ XIV-1 (1992): 93–102.

Blagojević, Mirjana

„The Transition from Late Neolithic to Eneolithic in Western Serbia in the Light of Recent Research – archaeological rescue excavations in the Kolubara mining basin“. In *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe: New approaches to dating and cultural dynamics in the 6th to 4th millennium BC*, eds Schier, Wolfram and Florin Drașovean. Leidorf: Rahden/Westf, 2014, 187–212.

Bogdanović, Milenko

„Architecture“. In *Grivac: Settlements of Proto-Starčevo and Vinča culture*, ed. Bogdanović, Milenko. Kragujevac: Center for Scientific Research of Serbian Academy of Sciences and Arts, University of Kragujevac, National Museum of Kragujevac, 2008, 145–190.

Булатовић, Александар, Александар Капуран и Ника Стругар

„Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову: сондажно ископавање 2008. године“. ГГБ LVII (2010): 11–42.

Брукнер, Богдан

„Праисторијско насеље на потезу Белетинци код Обрежа“. РВМ 11 (1962): 89–122.

Брукнер, Богдан

„Неолитски и раноенеолитски слој на Гомолави 1965–1966. године“. РВМ 14 (1965): 137–175.

Brukner, Bogdan

„Rezultati istraživanja vinčanskog naselja na tell-u Gomolava 1967–1976. godine“. РВМ 26 (1980): 5–55.

Budja, Mihael

„Clay tokens – accounting before writing in Eurasia“. DP 25 (1998): 219–235.

Budja, Mihael

„Seals, contracts and tokens in the Balkans Early Neolithic: where in the puzzle“. DP 30 (2003): 115–130.

Vassits, Miloje

„Die neolithische Station Jablanica bei Medjulužje in Serbien“. *Archiv für Anthropologie* XXVII (1902): 1–66.

Васић, Miloje

Преисториска Винча 2. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1936.

Гарашанин, Милутин

„Насеље и стан првобитног човека неолитског доба у Србији“. *Историски листник* 2 (1949): 38–67.

Garašanin, Milutin

„Centralnobalkanska zona“. У *Praistorija jugoslavenskih zemalja II: neolitsko doba*, ур. Benac, Alojz. Sarajevo: ANUBИH, CBI i Svjetlost, 1979, 79–213.

Гарашанин, Милутин и Драга Гарашанин

Археолошка налазишћа у Србији. Београд: Просвета, 1953.

Гарашанин, Милутин и Драга Гарашанин

„Неолитско насеље у Жаркову“. *Старинар* III–IV (1955): 107–126.

Живановић, Ана и Милош Спасић

„Винчански локалитет Мали Борак код Лајковца: прелиминарна разматрања“. *ГСАД* 24 (2008): 189–208.

Јовановић, Борислав

„Гомолава – ископавања 1965–1966“. *PBM* 14 (1965): 113–135.

Јовановић, Борислав и Јован Глишић

„Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова“. *Старинар* XI (1961): 113–139.

Марић, Мирослав и Неда Мирковић Марић

„Обреновац код Димитровграда, насеље винчанске културе“. *Гласник Друштва конзерватора Србије* 35 (2011): 65–68.

Nikolić, Dubravka

„Pottery“. In *Grivac: Settlements of Proto-Starčevo and Vinča culture*, ed. Bogdanović, Milenko. Kragujevac: Center for Scientific Research of Serbian Academy of Sciences and Arts, University of Kragujevac, National Museum of Kragujevac, 2008, 191–302.

Мркобрад, Душан и Миодраг Сладић

Резултати истраживања вишеслојног насеља на налазишту у Бољевцима током 1986. године. *Гласник Друштва конзерватора Србије* 11 (1987): 45–47.

Павловић, Љубомир

Античко-археографија Валевске Тамнаве. Београд: САНУ, 1912.

Perišić, Svetlana

Predmeti od kosti, roga i kamena iz Odseka za praistoriju Muzeja grada Beograda. Beograd: MGB, 1984.

Петровић, Бисенија, Велибор Катић и Милош Спасић

Живот у Јилини: неолитска уметност на територији Београда – физионика из збирки Музеја града Београда. Београд: МГБ, 2009.

Raczky, Pal

„The Tisza culture of the Great Hungarian Plane“. *Studia Praehistorica* 11–12 (1992): 162–176.

Симић, Зоран и Адам Црнобрња

„Сондажно испитивање локалитета Црквине у селу Стублине“. *АП (н.с.)* 4 (2008): 44–46.

Спасић, Милош

„Винчанска керамика с локалитета Црквине“. *Колубара* 5 (2011): 101–146.

Spasić, Miloš

Metahousing: Neolithic & Modern Dwelling in Belgrade. Belgrade: BCM, 2012.

Spasić, Miloš

„Cattle to settle – bull to rule: on bovine iconography among Late Neolithic Vinča culture communities“. *DP XXXIX* (2012): 295–308.

Спасић, Милош

„Неолитско насеље у Стублинама“. *ГГБ LX* (2013): 11–42.

Spasić, Miloš

„A Group Find of Neolithic Figurines of the Vinča Culture from Stubline, Serbia“. *Newsletter of the Association for Coroplastic Studies* 12 (2014): 5–8.

Spasić, Miloš and Saša Živanović

„Foodways arhitectures: Storing processing and dinning structures at Late Neolithic Vinča culture site in Stubline“. *DP 42* (2015): 219–230.

МИЛОШ П. СПАСИЋ, САША Р. ЖИВАНОВИЋ И ДРАГАНА Д. СТОЈИЋ

Спасић, Милош, Саша Живановић и Драгана Стојић

„Истраживање куће 1_2014 на Стублинама“. ГГБ LXI–LXII (2014–2015): 11–51.

Спасић, Милош и Адам Црнобрња

„Винчанске зделе са протомама“. *Старинар* LXIV (2014): 185–203.

Стојић, Милорад и Момир Џеровић

Шабац-Културна спрајтирафија ираисторијских локалишта у Подрињу. Београд: Археолошки институт; Шабац: Народни музеј, 2011.

Schier, Wolfram

Vinča-Studien. Tradition und Innovation im Spätneolithikum des zentralen Balkanraumes am Beispiel der Gefäßkeramik aus Vinča-Belo Brdo. Habilitation. Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, 1996.

Schier, Wolfram

„The Relative and Absolute Chronology of Vinča: New Evidence from the Type Site“. In *The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections*, ed. Drașovean, Florin. Timișoara: Mirton, 1996.

Tasić, Nikola

Neolitska plastika. Beograd: MGB, 1973.

Tasić, Nenad, Miroslav Marić, Christopher Bronk Ramsey, Bernd Kromer, Alistair Barclay, Alex Bayliss, Nancy Beavan, Bisserka Gaydarska and Alasdair Whittle
„Vinča-Belo Brdo, Serbia: The times of a tell“. *Germania* 93/1–2 (2015): 1–75.

Tasić, Nenad, Miroslav Marić, Kristina Penezić, Dragana Filipović, Ksenija Borojević, Nicola Russell, Paula Reimer, Alistair Barclay, Alex Bayliss, Dušan Borić, Bisserka Gaydarska and Alasdair Whittle

„The end of the affair: formal chronological modelling for the top of the Neolithic tell of Vinča-Belo Brdo“. *Antiquity* 89 (2015): 1064–1082.

Tasić, Nenad, Miroslav Marić, Dragana Filipović, Kristina Penezić, Elaine Dunbar, Paula Reimer, Alistair Barclay, Alex Bayliss, Bisserka Gaydarska and Alasdair Whittle

„Interwoven strategies for refining the chronology of the Neolithic tell of Vinča-Belo Brdo, Serbia“. *Radiocarbon* 58/4 (2016): 795–831.

Todorović, Jovan

„Kupinac Zvečka Obrenovac – насеље позног бронзаног доба“. *AP* 8 (1966): 37–38.

Todorović, Jovan

„Lug, Zvečka, Obrenovac – naselje starčevačke kulture“. *AP* 8 (1966): 10–12.

Todorović, Jovan

„Crkvine, Stubline, Obrenovac – naselje vinčanske grupe“. *AP* 9 (1967): 17–18.

Todorović, Jovan

„Jendek, Zvečka, Obrenovac – keltsko i slovensko groblje“. *AP* 9 (1967): 60–63.

Todorović, Jovan

„Bačevica, Mislođin, Obrenovac – naselja starijeg i mlađeg gvozdenog doba“. *AP* 9 (1967): 40–41.

Todorović, Jovan

„Jasenje, Brdo (groblje), Vukićevica, Obrenovac – naselje vinčanske grupe“. *AP* 9 (1967): 16–17.

Todorović, Jovan

„Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“. *AP* 9 (1967): 7–9.

Todorović, Jovan

„Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“. *AP* 10 (1968): 11–13.

Todorović, Jovan

„Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske grupe“. *AP* 11 (1969): 12–13.

Todorović, Jovan

„Novo Selo, Stubline, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske kulture“. *AP* 11 (1969): 13–14.

Todorović, Jovan

„Novo Selo, Stubline, Obrenovac – naselje starčevačke i vinčanske kulture“. *AP* 12 (1970): 12–14.

Тодоровић, Јован и Александрина Џермановић

Бањица: насеље винчанске културе. Београд: МГБ, 1961.

Трипковић, Бобан

Домаћинство и простиор у касном неолиту: винчанско насеље на Бањици. Београд: САД, 2007.

Трипковић, Бобан

Домаћинство и заједница: кућне и насеобинске историје у касном неолиту централној Балкану. Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2013.

Hofmann, Robert

Okolište 2 - Spätneolithische Keramik und Siedlungsentwicklung in Zentralbosnien. Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 2. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2013.

Hofmann, Robert, Michael Prange and Thomas Stöllner

„Funde und Analysen zur Nutzung und Verarbeitung von fruhem Kupfer in Zentralbosnien“. In *Okolište 1: Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 1*, hers. Müller, Johannes, Knut Rassmann und Zilka Kujundžić-Vejzagić. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2013, 341–352.

Crnobrnja, Adam

„Arrangement of Vinča culture figurines: a study of social structure and organisation“. *DP XXXVIII* (2011): 131–147.

Crnobrnja, Adam

„Investigations of Late Vinča House 1/2010 at Crkvine in Stubline“. *Старинар LXII* (2012): 45–64.

Crnobrnja, Adam

„The (E)neolithic Settlement Crkvine at Stubline, Serbia“. In *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe: New approaches to dating and cultural dynamics in the 6th to 4th millennium BC*, eds. Schier, Wolfram and Florin Drașovean. Leidorf: Rahden/Westf, 2014, 173–186.

Crnobrnja, Adam, Zoran Simić and Marko Janković

„Late Vinča culture settlement at Crkvine in Stubline: household organization and urbanization in the Late Vinča culture period“. *Старинар LIX* (2009): 9–25.

Црнобрња, Никола

„Археолошки музеј у Обреновцу 1952–1961“. *ГСАД* 17 (2001): 249–259.

Chapman, John

The Vinča Culture of Southeast Europe. Oxford: Archaeopress, 1981.

Chapman, John

„Pit-Digging and Structured Deposition in the Neolithic and Copper Age“. *Proceedings of the Prehistoric Society* 66 (2000): 61–87.

Whittle, Alasdair, Alex Bayliss, Alistair Barclay, Bisserka Gaydarska, Eszter Bánffy, Dušan Borić, Florin Drăşovean, János Jakucs, Miroslav Marić, David Orton, Ivana Pantovicć, Wolfram Schier, Nenad Tasić and Marc Vander Linden

„A Vinča potscape: formal chronological models for the use and development of Vinča ceramics in south-east Europe“. *DP XLIII* (2016): 1–60.

Оригиналан научни рад

Предат: 1. 4. 2017.

Прихваћен: 4. 5. 2017.

THE 1967 ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN STUBLINE

SUMMARY

The Vinča culture settlement in Stubline is located in a densely populated micro-region. Within just a few dozen kilometers around Stubline, a significant number of Vinča culture settlements have been identified, which, judging by traces of material culture, may have existed simultaneously, at least in a short period from 4800 to 4600 BC. About 10 km north of Stubline there is the Vinča culture settlement at Grabovac while further to the northeast is the settlement at Zvečka. The one-layer late Vinča culture settlement at Jasenje in Vukićevica lies only about ten kilometers west of Stubline, and in the immediate vicinity is the settlement at Novo Selo in Stubline. In a broader surrounding area of the Posavje-Tamnava region simultaneous Vinča culture settlements are to be found at the locations of Čučuge, Crkvine-Mali Borak, but also Gomolava, Obrež, Progar and Jakovo lying on the northern borders of this region.

Based on the analysis of stratigraphic relations and typical forms of material culture, the Vinča culture settlement at Crkvine near Stubline was established around 4850–4800 BC, during the Vinča culture D1 period, and lasted until about 4650–4600 BC, that is until the very end of the D2 phase of the Vinča culture. Stubline certainly had two noticeable stages in the development of the settlement. The first was marked by the formation of settlements within the primary system of trenches in the eastern part of the plateau, while during the second phase, the settlement occupied the entire plateau surface, due to which the original trenches were filled in and new ones dug out in the plateau's westernmost part. Previous excavations investigated an area of 635 m² (Fig. 1). Owing to the results of geomagnetic prospection (Fig. 2), a better understanding of the settlement's size and character, as well as its spatial organisation, has been made possible. Thus, since the 2010 campaign, the possibility has been opened up for introducing a strategy of precise and efficient archaeological investigation and solving problems related to the life of the settlement. As of 2008, five above-ground dwellings have been explored whether in total or in part, along with the primary system of trenches around the early part of the settlement and late trench system around the late settlement, several waste pits and an area surrounded by a group of houses in the northwestern part, including the exploration of a large number of pits in the southern slopes of the site, primarily dug out as borrow pits for clay, and secondarily used as waste pits. The analysis of geomagnetic reading of the settlement (Fig. 2) indicates that the settlement in Stubline had approximately 200 houses, whose burnt remains were recorded by non-destructive methods. The results of investigations carried out so far indicate that structures detected by geomagnetic prospection are not simultaneous. Due to the exceptionally valuable finds discovered in well-studied contexts, the Vinča culture settlement in Stubline provides an opportunity for insight into functional, social and other aspects important for the role of material culture in Vinča culture communities.

J. Todorović, the curator of the Belgrade City Museum, recorded the Vinča culture settlement at Crkvine during the 1966 surveying in the borough of Obrenovac, and on that

occasion he stated that it was a huge site where stone balls, bowls, axes and other Vinča-Pločnik material were found. Due to this reconnaissance, J. Todorović conducted the first systematic and problem-oriented archaeological investigation on the territory of Belgrade, in the borough of Obrenovac from 1966 to 1970. During this period, a survey of the broader territory of the borough was carried out and excavations were being made not only at Crkvine in Stubline but at other prehistoric sites: Đurića Vinogradi in Grabovac, Novo Selo in Stubline, Jasenje in Vukićevica, Lug, Jendek and Kupinac in Zvečka and Bačevica in Mislođin (Table 1). The trench survey conducted by J. Todorović had several basic objectives and the primary one was aimed at detecting, recording and protection of new sites. The scientific goal of the project was to explore the cultural dynamics of early agricultural communities, as well as defining (the type and transition of) socio-cultural and economic trajectories in the Middle and Late Neolithic, that is in the Starčevo and Vinča cultures. Hypotheses on the nature of settling the territory of this region, as well as the problem of (dis)continuity between the Starčevo and Vinča cultures are tested primarily on the case study of the multi-layer settlement of Đurića vinogradi in Grabovac. Although J. Todorović suggested on several occasions in his summarised excavation reports that the evolution of Starčevo culture into Vinča culture could probably be followed up at Grabovac, a new revision of the material indicates, besides the Late Starčevo layer, the presence of late Vinča culture horizon (Vinča D phase) and that the material culture characteristic of earlier stages of Vinča culture is pretty scarce.

Judging by incomplete documentation, the first archaeological investigations at Crkvine in Stubline lasted for less than a week. A 8x2 m trench was set in the eastern part of the settlement, at the spot where in 1967 a large amount of burnt daub and pottery fragments (Fig. 1) was unearthed. J. Todorović distinguishes three building horizons as follows: 1. The first, latest horizon with the remains of above-ground wellings. This layer is destroyed by cultivation and erosion, and it was from this layer that mainly highly fragmented surface material and house daub originated; 2. Second horizon with above-ground wellings whose floors allegedly collapsed into the horizon of pithouses; 3. Third, so-called horizon of semi-pithouses with the remains of several, partially explored dug-out structures. The total thickness of the cultural layer in the trench 1_1967 was about 1.4 m and including dug-out structures about 2.95 m.

The revision of the results of the first excavations at Crkvine in Stubline has yielded significant results for a number of research questions. In the first place, the excavations in 1967 contribute to insight into cultural dynamics within the Vinča culture settlement in Stubline, but likewise clarify archaeological ongoing in the micro-region. The results achieved are also important for understanding the numerous phenomena characteristic of the Vinča culture in a wider regional context.

A trench excavated in 1967 enabled the investigation of the area at one of the easternmost points of the site, in almost in the original core of the older part of the settlement marked as Stubline Ia. Judging by the relative-chronological position of material culture from all dug-out structures and from both above-ground dwellings, this space was not used for residential purposes concurrently with other investigated houses. The lack of pottery characteristic

of the latest phases of the settlement in Stubline, primarily bowls with inverted rim, could, with a certain degree of caution, support the thesis that the easternmost part of the site was not even used during the early, Stubline Ib phase. On the other hand, it is possible that this part of the settlement was used in the late phase but for some other activities during which a significant amount of material culture remains was not being cast away or deposited (i.e. keeping domestic animals). In this regard, the results acquired in 1967 via Trench A indicate two possible interpretations of the background of the social production of space in the Vinča culture settlement in Stubline:

1.) The basic trigger, which led to the expansion of the settlement beyond the system of original trenches, was population growth or some kind of demographic pressure. Then, during the Stubline Ib phase a demographic regression took place, causing decline of the older part of the settlement in the east. During the latest phase this part of the settlement was either completely abandoned or used for keeping livestock and for the disposal of some organic material, which did not enter into the archaeological record.

2.) The basic trigger, which led to the expansion of the settlement beyond the system of original trenches, was not growth in population but higher economic growth. The increase in number of domestic animals may also have caused the settlement's expansion. In that case, the new part of the settlement served for housing while the original core of the settlement in the eastern part of the plateau was used for keeping domestic animals.

Although the presented hypotheses on the production of space in Stubline remain presumptions until further notice, the processing of materials from previous excavations suggests the conclusion that the investigated houses in the original-eastern part of the settlement (i.e. older phase of House 1_2014 and House from the Trench A_1967) were not in use synchronously with the houses explored in the western part of the settlement (i.e. Houses 1_2008 and 1_2010). However, it is quite certain that the entire eastern part of the plateau was used during the latest phase of the settlement. The only uncertainty is to what extent did this eastern part of the settlement serve for housing during the Stubline Ib phase.

The excavations at Stubline in 1967 bring to light significant results in terms of interpretation of dug-out structures as pithouses. These results are extremely important both for a better understanding of this type of structures at Stubline, but also in the wider regional context of the Vinča culture. In the early 1970s, J. Todorović drew attention to the question of the role of pithouses as residential objects, precisely due to the efforts made in the exploration of the Starčevo and Vinča culture settlements in Obrenovac (Table 1). By publishing summary reports from the excavations at Starčevo settlements Lug in Zvečka, Đurića Vinogradi in Grabovac, Vinča culture settlements at Jasenje in Vukićevica and at Crkvine and Novo Selo in Stubline, Todorović confirmed one of the first theses of pithouse researcher, that these residential structures were used temporarily, during the foundation phases of multi-layered settlements. Over the past decade, these theses have been strongly rejected. Supposing the dug-out Vinča culture structures from Stubline and Vukićevica did not serve as dwellings, what was their function then? Could objects of this type may have had multiple functions over a longer period of time?

The answers to these questions have to some extent been given by new excavations at Stubline. The manner and dynamics of using these pit complexes have been completely reconstructed. The pits were excavated on the southern slope of the site, probably with the purpose of acquiring clay. After this episode, the pits were left open for a certain amount of time, as evidenced by a thick layer of soil with parts of collapsed walls at their bottom. The pits were then successively filled with different types of waste over a longer period of time. One of these pits was filled with a monolithic, almost homogeneous layer of soil with few pottery fragments, while the second one was filled with successive layers of daub, soot and soil with fragmented pottery and other material (Fig. 33) The so-called multi-cellular pits thus represent not a single complex object or pithouse but actually only groupings of pits in one space.

A few examples of the so-called multicellular semi-dugouts from the wider area of Stubline, such as Pithouse IX in Banjica, Pithouse 1 in Žarkovo, Pithouse M in Vinča, Pithouse 2 in Boljevci and Pithouse in sq 55–50 in Gomolava, further clarify the issue of the function of these structures (Fig. 33). All of the above mentioned structures, except the one from Banjica, are of irregular ground-plans and contain two or more so-called cells (Fig. 33). The dimensions of individual pits range from 1.20 x 1.44 m to 3.26 x 3.30 m, while the total floor area is quite homogeneous and is between 12 and 15 m² (Fig. 33). None of these dugouts contained objects that were found *in situ*, at the bottom of the pits, so they could be interpreted as the original inventory utilised during the use of these pits as dwellings. The only elements suggesting that some of these facilities were used for housing are the remains of furnaces and hearths in dugouts at Boljevci (Fig. 33) and Gomolava (Fig. 33) and post hole brought into connection with the above-ground parts of the pithouse at Boljevci (Fig. 33). In the absence of concrete and more solid indicators of the function of these structures as dwellings, all other dug-out structures should first be related to other purposes.

The revision of the results of the first research at Crkvine in Stubline in 1967 has brought very important data for understanding various aspects of the Vinča culture, both at the local and at wider regional level. The renewed systematic archaeological excavations in Stubline, it seems to us, justify the initial opinion of J. Todorović, the first researcher of the Neolithic in the Obrenovac region, that: “The settlement in Stubline and Jasenje in Vukićevica represent unique sites where the issues of architecture and urbanisation of the Vinča culture settlements could be solved. By examining these issues, the social movements of primitive agricultural communities in Podunavlje regions could also in good part be solved.”